

Ἐπιλεγόμενα

Προπατορικὸ ἀμάρτημα καὶ τεχνικὸ πνεῦμα

Ἀλέξανδρου Κατσιάρα*

Στά «Προλεγόμενα» τοῦ προηγούμενου ἀφιερωματικοῦ τεύχους τῆς Θεολογίας στὴν τεχνολογία [τ. 90, 3 (2029)] ἐστιάσαμε κυρίως ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως πάνω στὸ θέμα περὶ τῆς οὐδετερότητας ἢ μὴ τοῦ φαινομένου τῆς τεχνολογίας, στηριζόμενοι καὶ σὲ θέσεις πρωτοποριακῶν γιὰ τὴν ἐποχὴ τους διανοητῶν, καὶ καταλήξαμε στὴ διάκριση ὅτι τὸ φαινόμενο τῆς τεχνολογίας ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα καὶ τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα, προϊόντα, ἐργαλεῖα. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι τὸ τεχνικὸ πνεῦμα καὶ ἄλλο τὸ τεχνικὸ προϊόν ὅπως ἔχουμε δεῖ, συνδέονται ἀλλὰ δὲν ταυτίζονται. Ὅποιος πραγματικὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ μία εἰς βάθος κατανόηση τοῦ φαινομένου ὀφείλει νὰ μὴν ἐξαντλεῖται στὴν καλὴ ἢ κακὴ χρῆση μιᾶς ψηφιακῆς ἐφαρμογῆς ἢ ἐνὸς τεχνολογικοῦ ἐργαλείου, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ κατευθυνθεῖ στὸν προσδιορισμὸ «τῆς σταθερᾶς ἐκείνης ποῦ εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς ἐφεύρεσης τοῦ τεχνολογικοῦ ἐργαλείου», ποῦ –ὅπως εἶδαμε– ὀρίζεται ὡς «τεχνικὸ πνεῦμα»¹: ἡ τεχνολογία δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ κάτι ἀμιγῶς τεχνικό, ἀλλὰ ἀφορᾷ ἕναν τρόπο ζωῆς, μία ἀντίληψη ζωῆς ποῦ ὀδηγεῖ στὴν τεχνικότητα². Στὸ πλαίσιο τῶν «Ἐπιλεγόμενων» τοῦ δευτέρου ἀφιερωματικοῦ τόμου στὸ φαινόμενο τῆς τεχνολογίας, θὰ ἀποπειραθοῦμε νὰ ἀναζητήσουμε ἀπὸ πλευρᾶς θεολογικῆς τὴν

* Ὁ Ἀλέξανδρος Κατσιάρας εἶναι Διευθυντὴς Συντάξεως τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*.

1. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, Ἀθῆναι 1965, σ. 15. Πβ. τὸ ἄρθρο μας «Προλεγόμενα. Τεχνολογία: Ζήτημα (ἀπλῶς) χρῆσεως ἢ καὶ φύσεως καὶ στάσεως;», *Θεολογία*, τ. 90, 3 (2019), σ. 9.

2. Μ. Bookchin, *Πρὸς μίαν ἀπελευθερωτικὴν τεχνολογία*, ἐκδ. Διεθνῆς Βιβλιοθήκη, Ἀθῆνα ²1999, σ. 132.

ἀφετηρία τοῦ «τεχνικοῦ πνεύματος» ὡς στάσεως ζωῆς³, τῆ δομῆ καὶ τὰ χαρακτηριστικά του σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα. Ἡ ἀπάντηση σὲ αὐτὴ τὴν ἀπόπειρα ἀπαιτεῖ νὰ περιγραφεῖ ἡ οὐσία, ἡ δομῆ, τὰ χαρακτηριστικά καὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ τοῦ τεχνολογικοῦ πνεύματος, προκειμένου νὰ διαπιστωθεῖ ἡ ἐνδεχόμενη ἢ μὴ συνάφειά τους. Ἀλλὰ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα γιὰ νὰ περιγραφεῖ προϋποθέτει νὰ ἰδωθεῖ σὲ μία εὐρύτερη ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση, καθὼς δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ἐρήμην τῆς ὅλης δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι τῆς ἀνθρωπολογίας, τῆς κοσμολογίας, τῆς χριστολογίας, τῆς ἐκκλησιολογίας, τῆς ἐσχατολογίας κ.τ.τ.

Ἀντιστοίχως πρέπει κάποιος νὰ διανύσει ἀρκετὸ δρόμο γιὰ νὰ ἀντιληφθεῖ τὸ περιεχόμενο τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, προτοῦ ἐξαγάγει τὰ συμπεράσματά του. Χρειάζεται νὰ θέσει στό «μικροσκοπίο» τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, ὥστε μέσα ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἀναχθεῖ στὴ φιλοσοφία ζωῆς ποὺ προβάλλουν, καθὼς καὶ στὴ δομῆ καὶ τὰ χαρακτηριστικά τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Ἐδῶ ὅμως ὑπάρχει μία δυσκολία, καθὼς οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι εἴμαστε ἀνυποψίαστοι ὅσον ἀφορᾷ τὴν προαναφερθεῖσα διάκριση γι' αὐτό, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀναφερόμαστε στὸ τεχνικὸ πνεῦμα, αὐτὸ στὸ μυαλὸ τῶν περισσοτέρων ταυτίζεται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας⁴ –καὶ δὴ τῆς ψηφιακῆς– κατὰ τοὺς Νεωτέρους καὶ Μετανεωτερικοὺς Χρόνους ὑπὸ τὴ μορφὴ τῶν τεχνολογικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ προϊόντων τῆς βιομηχανίας καὶ ὅχι μὲ τὴν τεχνολογία ὡς στάση ζωῆς. Μία ὅμως περισσότερο προσεκτικὴ προσέγγιση τῶν ἐπιτευγμάτων αὐτῶν θὰ βοηθοῦσε ὥστε νὰ κατανοήσουμε τὴν ἐν λόγῳ διάκριση.

Ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴ Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἐντεῦθεν ἔχει ἀλλάξει τόσο πολὺ καὶ συνεχίζει νὰ ἀλλάζει, ποὺ δὲν θυμίζει σὲ τίποτε τὸ παρελθόν. Οἱ ραγδαῖες ἀλλαγές ποὺ ἤδη ἔχουν ἐπισυμβεῖ ὀδήγησαν πολλοὺς νὰ κάνουν λόγο γιὰ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, τοῦ σταθεροῦ ἐπὶ αἰῶνες τρόπου ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, καὶ γιὰ τὴν μετάβαση σὲ μία ἄλλη ἐποχὴ, κοσμοεἰδωλο, πολιτισμὸ. Ἐπειδὴ δὲ ἔχει

3. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο αὐτὸ στὸ παρὸν ἄρθρο.

4. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι ἡ ἔννοια «τεχνολογία» ὀρίζεται ὡς «ἡ μετατροπὴ πρώτης ὕλης εἰς βιομηχανικὸν προϊόν» στὸ *Νέον Ὁρθογραφικὸν Ἐρμηνευτικὸν Λεξικὸν* τοῦ Δ. Δημητράκου, ἐκδ. Χρ. Γιολάνη, Ἀθῆναι 1969, σχετ. λῆμμα, σ. 1327.

χαρακτηριστικά που υπερβαίνουν την κοινή λογική και σε τίποτε δεν θυμίζει τον κλασικό τρόπο αντίληψης περί Ιστορίας, προσλαμβάνει διαστάσεις μεταφυσικές, πέραν, εκτός της Ιστορίας, που για να προσδιορισθεί αποκαλείται: Μετα-ιστορία (καθ' ὃν τρόπον ἄλλοτε ὀμιλούσαμε για τὴ Μεταφυσική). Ὁ νέος τρόπος ζωῆς τῶν ἀνθρώπων που εἰσήχθη σιγά-σιγά κατὰ τοὺς Νεώτερους χρόνους (Αναγέννηση, Διαφωτισμός κ.λπ.) μοιάζει σὰν παραμῦθι. Ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει στὸ ἐπίπεδο τῆς τεχνολογίας μὲ τὸ παπάκι που μεταμορφώνεται σὲ κύκνο. Τὸ μέχρι πρότινος ἀδύναμο ὄν μπροστὰ στὶς δυνάμεις τῆς φύσεως, μὲ τὰ ροζιασμένα χέρια, τώρα δείχνει αὐτοπεποίθηση, αὐτοεκτίμηση, σίγουρο, παντοδύναμο, ὑπερβατικὸ μέσα στὴν ἱστορία. Φαίνεται ἰκανὸ νὰ δαμάζει ὅχι μόνο τὶς δυνάμεις στὴ γῆ ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄλλους πλανῆτες. Σὰν ὁ ἄνθρωπος πλέον νὰ ἔχει περάσει σὲ μία ἄλλη διάσταση, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἰσχωρεῖ, νὰ «πετάγεται» παντοῦ, σὰν ἡ βαρύτητα νὰ τὸν ἐγκατέλειψε καὶ νὰ ἔχει ἐξαῦλωθεῖ. Ὅποτε, πατώντας ἓνα τηλεχειριστήριο, ὁ ἄνθρωπος δὲν πληροφορεῖται ἀπλῶς κάτι ἀπὸ τὰ Μ.Μ.Ε. ἀλλὰ αἰσθάνεται ὅτι βρίσκεται ὅπου θέλει πάνω στὴ γῆ. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως πέρασε στὴ διάσπαση τοῦ πρωτονίου καὶ νετρονίου σὲ στοιχειώδη σωματίδια που δὲν ἔχουν πλέον «ὕλη» ἀλλὰ «ρεύματα ἐνέργειας». Δὲν εἶναι τυχαία καὶ ἡ χρήση τοῦ ἐπιθέτου ἄυλος ὡς προσδιοριστικοῦ τῆς ψηφιακῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἄυλη συνταγογράφηση ἕως τὴν ἄυλη κληρονομιά κ.λπ.

Σήμερα ὅλα πραγματοποιοῦνται ὅπου ἔχει διεισδύσει ἡ τεχνολογία μὲ τὸν μικρότερο μυϊκὸ κόπο, τεχνικά. Πέρασε ἡ ἐποχὴ που ὁ δυτικὸς ἄνθρωπος ἔβγαζε μὲ κόπο τὸ ψωμί του καὶ δὲν εἶχε ἄνεση γιὰ τὸν «ἑαυτό» του. Σήμερα στὴν πατρίδα μας, π.χ., ἡ συγκομιδὴ τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, ὅπου ἡ μηχανὴ ἀδυνατεῖ, ἐπαφίεται στὴ μυϊκὴ δύναμη τῶν μεταναστῶν, γιατί οἱ ντόπιοι ἔχουν πλέον ξεμάθει! Οἱ Ἕλληνες ἀγρότες ἔχουν ἀποσκληραγωγηθεῖ ἐξ αἰτίας τῶν μηχανημάτων. Ἡ ἐφεύρεση τῆς μηχανῆς κατὰ τοὺς Νεωτέρους Χρόνους ἔγινε ἀποδεκτὴ μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ἄλλαξε ριζικὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν τρόπο που ὁ ἄνθρωπος σχετιζόταν μὲ τὴ φύση. Στόχος ἦταν νὰ γίνεῖ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου πιὸ ἄνετη καὶ εὐκόλη. Καὶ πράγματι μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τὸν ἀνθρώπων ἀνέβηκε, αὐξήθηκε τὸ προσδόκιμο ἡλικίας, περιορίσθηκε ὁ ἀναλφαβητισμός, ἀναπτύχθηκε ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη, νέα φάρμακα

ἀνακαλύφθηκαν, ἀντιμετωπίστηκαν ἀσθένειες καὶ πανδημίες. Ἡ τεχνολογία βοήθησε στὴν ἰατρικὴ πρόληψη, οἱ χειρουργικὲς ἐπεμβάσεις πλέον γίνονται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀναίμακτα, διὰ τῆς ρομποτικῆς, ἔγινε δυνατὴ ἡ μεταμόσχευση ὀργάνων, μειώθηκαν ἢ καὶ ἐκμηδενίστηκαν οἱ ἀποστάσεις, διευκολύνθηκαν ὅλες οἱ μετακινήσεις, κ.λπ. Οἱ βομβαρδισμοὶ ὅμως τὸ 1945 μὲ ἀτομικὲς βόμβες τῶν πόλεων Χιροσίμα καὶ Ναγκαασάκι θάμπωσαν τὴν πρωταρχικὴ αἴγλη τῆς καὶ ἀποτέλεσαν τὴν ἀπαρχὴ πολλῶν ἀντιδράσεων ἐναντίον τῆς ἀνεξέλεγκτης χρήσης καὶ τῆς ἀνάγκης θέσπισης ἠθικῶν ὁρίων. Ἐκτοτε, ἂν καὶ ἄλλες παρενέργειές τῆς ἐπισημαίνονται, ὅπως ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ὑπερκατανάλωση, ἡ χρησιμοποίησή τῆς γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀποξένωση τῶν ἀνθρώπων, ἰδιαίτερος κατὰ τὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ, τὴν ἐποχὴ τοῦ διαδικτύου κ.λπ., ἐν τούτοις τίποτε δὲν φαίνεται νὰ μπορεῖ νὰ ἀνακόψει τὴν ξέφρενη ἀνάπτυξή τῆς.

Ἡ ἐπικράτηση τῆς τεχνολογίας πλέον εἶναι ἓνα φαινόμενο παγκοσμίου ἐμβελείας ποὺ συντελεῖ σὲ κοσμογονικὲς ἀλλαγές καὶ προσλαμβάνει διαστάσεις μεταφυσικῆς. Φαίνεται ὅτι ὀλοένα καὶ περισσότερο διεισδύει σὲ κάθε πτυχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἐνῶ παράλληλα φαίνεται νὰ ἔχει μεταβάλλει τὴ γῆ σὲ ἓνα ἀπέραντο χωριὸ καὶ νὰ κρατᾶ στὰ χέρια τοῦ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας. Μέχρι καὶ τὶς ἀπαρχές τῶν Νεωτέρων χρόνων, καὶ τὸ τεχνικὸν προῖον καὶ ἡ λειτουργία τῶν «μηχανῶν» ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὴ μυϊκὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐφεύρεση π.χ. τοῦ ρολογιοῦ ἀπαιτοῦσε τὸν ἀνθρώπο γιὰ νὰ τὸ κουρδίσει. Μὲ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ὅμως ἡ λειτουργία τῆς μηχανῆς σιγά-σιγὰ αὐτοματοποιήθηκε. Ὅ,τι ἦταν προῖον τῆς φύσεως καὶ τῆς μυϊκῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, τῶρα πλέον εἶναι προῖον τῆς μηχανῆς. Ἡ σύγχρονη τεχνικὴ ἔρχεται νὰ ἀντικαταστήσει τὴν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου. «Ἡ τεχνολογία ὀρθολογικοποιεῖ τὴν ἔλλειψη ἐλευθερίας στὸν ἀνθρώπο, ... ἡ ἔλλειψη ἐλευθερίας δὲν παρουσιάζεται σὰν ἓνα γεγονός ἀνορθολογικὸ ... ἀλλὰ περισσότερο παρουσιάζεται σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ὑποταγῆς σ' ἓνα τεχνικὸ μηχανισμὸ ποὺ τοῦ δίνει περισσότερη ἄνεση στὴν ζωὴ καὶ ποὺ τοῦ αὐξάνει τὴν παραγωγικότητα»⁵. Τελικὰ μὲ τὸ πρόσχημα τῆς διευκόλυνσης δὲν διευκολύνθηκε μόνον ὁ ἀνθρώπος,

5. H. Marcuse, *Ὁ Μονοδιάστατος ἄνθρωπος*, μετάφρ. Μ. Λυκούδη, ἑλλην. ἔκδοση, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 1971, σ. 168.

ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντικατάστασή του. Σήμερα τὰ ρομπότ αὐτὸ κάνουν. Τὸ ψηφιακὸ ἐργαλεῖο δὲν εἶναι ἓνα «μέσο» στὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του ἀλλὰ ὁ ἀνθρώπος ἔγινε τὸ ἀντικείμενο τοῦ ψηφιακοῦ ἐργαλείου. «Ἡ τραγικότης τοῦ σύγχρονου κόσμου προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἔναντι τοῦ ἔργου γίνεται ἀντικείμενο» (ὅτι δηλαδὴ πλέον δὲν εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διατάσσει, ἀλλὰ τὸ μέσον)⁶. Ὑποδουλώνεται ἐπομένως στὸ «προϊόν» τοῦ ὁ ἀνθρώπος. Ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔχει «εἶναι» χωρὶς τὸν ψηφιακὸ τοῦ ἐξοπλισμὸ. «Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἀντιληπτὴ «ὡς ὄργανο»⁷.

Ἡ τεχνολογία δὲν ἐπηρέασε μόνον τὸν χῶρο τῆς ἐργασίας ἀλλὰ στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ καὶ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Ἡ ταχύτητα καθίσταται συνώνυμο τῆς τεχνολογίας τῆς πληροφορικῆς. Μέσα ἀπὸ μία ὀπτικὴ ἵνα μεταφέρεται ὑλικὸ μὲ ταχύτητα ἀσύλληπτη. Ἡ συντόμευση τοῦ χρόνου καὶ ἡ ὑποχώρηση τοῦ χώρου εἶναι ἤδη δεδομένες⁸. Ὅλα πλέον συμβαίνουν “live”, σέ «πραγματικὸ χρόνο» ἢ μᾶλλον ἀκόμη πιὸ ἄμεσα καὶ ἀπὸ τὸν πραγματικὸ χρόνο, ἀκαριαῖα. Στὴ σύγχρονη τεχνολογία ἐμφανέστατη εἶναι πλέον ἡ ἀσώματη ἐπικοινωνία⁹, ἡ ὀλοένα καὶ περισσότερο μὴ ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητη διαμεσολάβηση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι. Χαρακτηριστικὰ ὁ Γ. Τσιαντῆς ἀναφέρει περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ: «Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη σήμερα ὁ ἀνθρώπος νὰ μετακινήθῃ ἢ νὰ ἀνοιχθῇ στὸν κόσμον γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸ γεγονός, ἐφόσον αὐτὸ ὡς πληροφορία καταφθάνει ἀστραπιαῖα πρὸς αὐτόν»¹⁰. Ἡ παθητικότης ριζώνει, ἡ σωματικὴ ἀδιαμεσολάβητη ἐπικοινωνία ἀποθαρρύνεται καὶ ἐν τέλει ἀποκλείεται ἢ διακινδύνευση τῆς συνάντησης, τῆς σχέσεως. Τὸ σῶμα καθίσταται περιττό, ἴσως καὶ ἄχρηστο. «Μπορῶ θαυμάσια μέσῳ τοῦ Διαδικτύου νὰ παραγγεῖλω φῶνια, νὰ κάθομαι στὸ σπῆτι μου, νὰ ἐπικοινωνῶ μὲ τοὺς γείτονές μου, μὲ τοὺς φίλους μου, χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῦ τὸ σῶμα

6. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἐνώπιον τῆς τεχνικῆς*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήναι 1971, σ. 62.

7. Marcuse, *Ὁ Μονοδιάστατος ἀνθρώπος*, ὁ.π., σ. 162.

8. Al. Toffler, *The Third Wave*, Pan Books Ltd, New York 1980. Ἑλληνικὴ ἔκδοση: *Τὸ Τρίτο κύμα*, μετάφρ. Ἐρρ. Μπαρτζινόπουλος, ἐκδ. Κάκτος, Ἀθήνα 1982, σ. 304.

9. Βλ. Ἀλ. Κατσιάρας, «Ἐπιλεγόμενα. Ἡ ἀποπνευμάτωση τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος. Ἡ πρόκληση τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος», *Θεολογία*, τ. 90, 1 (2019), σσ. 284-85.

10. Γ. Ἰ. Τσιαντῆς, *Φιλοσοφία καὶ τεχνολογία. Δοκίμιο ὀριακῆς ὄντολογίας*, ἐκδ. Ἑλλην, Ἀθήνα 2004, σ. 33.

μου»¹¹. Ὁ νοῦς μπορεῖ νὰ ταξιδεύει σὲ εἰκονικὲς πραγματικότητες ἐρήμην τοῦ σώματος. Ἡ παράκαμψη τοῦ σώματος γίνεται ἰδιαιτέρως ἐμφανὲς τώρα, στὴν ἐποχὴ τοῦ Covid-19, ποὺ λόγῳ τοῦ “Lockdown” ὅλα κληθῆκαμε νὰ τὰ πραγματοποιοῦμε ἐξ ἀποστάσεως, τηλε-¹², μακριὰ ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἐκ τῆς οἰκίας μας, διὰ τῆς τηλεματικῆς: τηλε-διάσκεψη, τηλε-εκπαίδευση, τηλε-εξέταση, τηλε-εργασία, τηλε-αγορά (μέχρι καὶ τηλε-κοινωνία ἀκόμη φέρεται νὰ πραγματοποιήθηκε στὴν Οὐκρανία!)¹³ κ.λπ. Ἡ ἀποξένωση ἐπομένως καὶ ἀπὸ τὸν συνάνθρωπο εἶναι ἓνα ἀκόμη χαρακτηριστικὸ τῆς νέας ἐποχῆς.

Ἡ γενετικὴ τεχνολογία ἔχει εἰσβάλει στὸν ἴδιο τὸν κώδικα τῆς ζωῆς. Αὐτὸ παρουσιάζεται ὡς εὐλογία ἰδιαιτέρως στὴν πρόληψη, τὴ διάγνωση καὶ θεραπεία πολλῶν ἀσθενειῶν ταυτόχρονα ὅμως δοκίμασε ἤδη τὶς δυνατότητές της, ἀρχικὰ στὴν κλωνοποίηση ζώων. Γίνεται ἤδη πολὺς λόγος κατὰ πόσον θὰ περιορισθεῖ ἐκεῖ ἢ θὰ προχωρήσει καὶ στὴν κλωνοποίηση ἀνθρώπων, στὴν παραγωγή ἀνθρωπίνων ἀντιγράφων! Ἡ ἀνάπτυξη τῆς γενετικῆς μηχανικῆς¹⁴ καὶ τῆς νανοτεχνολογίας¹⁵ θέτει ζητήματα ὑπαρξιακὰ καὶ βιοηθικῆς, ζητήματα ποὺ ἄπτονται τῆς μοναδικότητος τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἴδιας τῆς δομῆς του.

Ἡ τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θεωρεῖται ἡ αἰτία τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς καὶ γενικώτερα τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι δὲ ἐνδιαφέρον ὅτι ὅλες οἱ λύσεις ποὺ ἔχουν προταθεῖ μέχρι σήμερα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος (π.χ. ἀνακύκλωση,

11. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, «Ὁμιλία κατὰ τὴν τελετὴ ἀναγορεύσεώς του σὲ Ἐταῖρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης (1 Δεκεμβρίου 2002)», *Ἀντίφωνο, Περιοδικὸ Διάλογοι Καταλλαγῆς*, Ὀκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2002 (www.e-politismos.gr).

12. Τὸ λεξικὸ πρόθημα τηλε- σημαίνει «ἀπὸ μακριὰ» καὶ προσδίδει σὲ κάτι τὴν ἔννοια τῆς μεγάλης ἀπόστασης (βλ. H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, σχετ. λῆμμα). Προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἐπίρρημα τῆλε=μακριὰ καὶ χρησιμοποιεῖται συχνὰ ἤδη ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, π.χ. *Ἰλιάδος* Κ, στ. 153: «τῆλε δὲ χαλκὸς λάμπε».

13. Βλ. τὴν ἐπίσημη ἰστοσελίδα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Οὐκρανίας: <https://www.pomisna.info/uk/>.

14. Βλ. σχετικὰ «Τὰ νέα ὄπλα τῆς γενετικῆς μηχανικῆς» στὸν ἰστότοπο: <https://www.grain.org/media/W1siZiIsIjIwMTIvMDEvMzAvMTFfMTZfMTZfMTZfMTI2X25ld193ZWFWb25zX2dyZWVrLnBkZijdXQ>.

15. Ἡ νέα αὐτὴ ἐπιστῆμη τῆς νανοτεχνολογίας ὀρίζεται ὡς ἡ ἐκμετάλλευση τῆς ὕλης σὲ ἀτομικὸ καὶ μοριακὸ ἐπίπεδο. Βλ. https://web.archive.org/web/20150220180426/http://nano.gr/nanotechnology_introduction.asp.

άνανεώσιμες πηγές ενέργειας κ.ά.), τελικά αποδεικνύονται ανεπαρκείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ή λεγόμενη «πράσινη ενέργεια», ή οποία διαφημίσθηκε ως πανάκεια, αφού υποτίθεται ότι θα περιόριζε δραστηκά τή χρήση όρυκτών καυσίμων, άρα και τες έκπομπές διοξειδίου του άνθρακα. Όστόσο, όπως έδειξε σχετική έρευνα που παρουσιάσθηκε στο ντοκιμαντέρ: «Ό πλανήτης των ανθρώπων»¹⁶, ή παραγωγή τής πράσινης ενέργειας, σε επίπεδο τόσο ύλικών (άνεμογεννήτριες, ήλιακοι συλλέκτες κ.ά.) όσο και πρώτων ύλων (π.χ. βιομάζα), απαιτεί τή χρήση όρυκτών καυσίμων και μάλιστα σε μεγάλη κλίμακα. Η σύγχρονη όμως δομή τής ζωής είναι τόσο απόλυτα δομημένη στην τεχνολογία, που ή προστασία και ή φροντίδα του περιβάλλοντος απαιτεί τόσο ριζικές αποφάσεις και έπιτακτικές λύσεις που μάλλον φαντάζουν ουτοπικές.

Όλα τὰ τεχνικά έργα και έπιτεύγματα εν τέλει, με βάση τὰ ελάχιστα που αναφέραμε, όπως παρουσιάζονται σήμερα, δέν αποτελούν απλώς εργαλεία για τήν έπιβίωση του ανθρώπου, όπως στο άπώτερο παρελθόν εμφανίσθηκαν –πράγμα βεβαίως θεμιτό και απαραίτητο–, αλλά άντανακλούν κάτι περισσότερο: μία άλλη αντίληψη για τόν κόσμο, για τόν άνθρωπο και για τόν Θεό, πέραν κάθε παραδεδομένης μορφής θρησκευτικότητας ή μή. Οί τεχνολογίες, ιδιαίτέρως οί ψηφιακές όπως τò Διαδίκτυο, μάς εισάγουν σε μία εικονική πραγματικότητα και τροφοδοτούν τες παντοδυναμικές φαντασιώσεις¹⁷. Η τεχνολογία, θα πρέπει να αναρωτηθούμε, μήπως παρουσιάζεται ως ή θρησκεία του παρόντος και του μέλλοντος, ως ή λύση όλων των ανθρώπινων προβλημάτων¹⁸;

Η όρθόδοξη θεολογία ειδικότερα καλείται να αναρωτηθεί κατά πόσον τò νέο τεχνολογικό πλαίσιο άμφισβητεί τήν ίδια της τή δομή, τήν ύπαρξή της, όχι για να άπολογηθεί ή να έπιτεθεί, όσο για να διαφοροποιηθεί

16. "Planet of the Humans", σκηνοθ. Jeff Gibbs, παραγωγή: Michael Moore, 2020.

17. A. Lemma, *Tattoo, Piercing Botox, Cosmetic*, Έλληνική έκδοση: *Κάτω από τò Δέρμα. Μία ψυχαναλυτική μελέτη τής τροποποίησης του σώματος*, μετάφρ.. Κ. Ζερβός, έκδ. Άρμός, Αθήνα 2016, σσ. 390-391.

18. Π.χ.: «... ή Βιομηχανία τής όμορφιάς γίνεται ό μαστροποιός που τροφοδοτεί τὰ άγχη που έχουμε γύρω άπό τò σωμα μας και τήν ήλικία μας, πείθοντάς μας ότι αυτά είναι προβλήματα τὰ όποια μπορούμε να τὰ λύσουμε και όχι δεδομένα τής ζωής με τὰ όποια μπορούμε να βρούμε ένα τρόπο να τὰ διαπραγματευτούμε» (A. Lemma, *ό.π.*, σ. 50).

καὶ νὰ διασώσει τὴν Ἑλπίδα. Καλεῖται νὰ σκεφθεῖ σοβαρὰ κατὰ πόσο πολλοὶ πιστοὶ τῆς ἔχουν ἐκκοσμικευθεῖ ὅταν θεωροῦν ὅτι ἡ τεχνολογία εἶναι ὡς κάτι καθ' ἑαυτὸ οὐδέτερο καὶ μάλιστα «τρόπον τινὰ συνέχεια τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ θεοῦ»¹⁹. Ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ἀναρωτηθεῖ κατὰ πόσον: «εἶναι ἓνα μέσον αὐτὸ καθ' αὐτὸ οὐδέτερο;»²⁰.

Γεγονὸς ἀδιαμφισβήτητο πάντως εἶναι ὅτι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἔχει τόσο πολὺ ταυτισθεῖ μὲ τὴν ἐργαλειακὴ προσέγγιση καὶ χρῆση τῆς τεχνολογίας ποὺ ἀκόμη ἡ ὅποια κριτικὴ προσέγγιση τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος ἐνοχλεῖ καὶ προσκρούει στὸ γεγονὸς ὅτι ἔχει παγιωθεῖ σὲ μία ἀκλόνητη ἐξάρτηση ἀπὸ αὐτό. Ἰδιαίτερα ἡ ζωὴ τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου ἔχει δομηθεῖ μὲ τόση ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν τεχνολογία ποὺ κάθε ἐνδεχόμενη ἀπόσυρση τῆς τεχνολογικῆς ὑποδομῆς θὰ ὀδηγοῦσε χιλιάδες ἀνθρώπους –κυρίως στὶς μεγαλουπόλεις– σὲ πλήρη καταστροφή. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἐξάρτησή μας ἀπὸ τὸν ἠλεκτρισμὸ σὲ κάθε ἐπίπεδο²¹.

Σὲ αὐτὴ τὴν περιρρέουσα παγκοσμιοποιημένη ἀτμόσφαιρα καὶ ὁ σύγχρονος πιστὸς καὶ μελετητὴς γεννιέται καὶ μεγαλώνει πλεόν σὲ ἓνα περιβάλλον ποὺ, ἐπειδὴ εἶναι ἤδη ἐμβαπτισμένον καὶ ἐμποτισμένον στὴν τεχνολογία, εἶναι ὡς νὰ τὸν διαπερνᾷ μὲ τὴ γέννησή του μία συλλογικὴ ἐμπειρία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι μέρος τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος ὥστε νὰ ἀναρωτιέται κανεὶς: κατὰ πόσο δύναται ἀμερόληπτα, μακρὰν τῶν ἐπιρροῶν του, σὲ βάθος καὶ ψυχραιμία, νὰ προβεῖ σὲ μία θεολογικὴ ἀναζήτηση τῆς ἀφετηρίας καὶ ἀποτίμηση τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος; Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ προσέγγιση –βάσει ποικίλων αἰτιῶν– τῶν περισσοτέρων ἀπὸ ἐμᾶς τοῦ φαινομένου τῆς τεχνολογίας εἶναι μονοδιάστατη, ἐπιφανειακὴ καὶ ρηχὴ. Ἀπουσιάζει μία εἰς βάθος «ὀλιστική», σφαιρικὴ δηλαδὴ θεολογικὴ προσέγγιση.

Εἶναι βέβαια ἀλήθεια ὅτι τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα τῶν Νεωτέρων Χρόνων δὲν ἔχουν προηγούμενο. Κυριολεκτικὰ ἔχουν ἀναδιαμορφώσει

19. Π. Μπρασιώτης, «Τεχνικὴ καὶ τεχνοκρατία ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. 35 (1960), σ. 452.

20. Ἰω. Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, κεφ. «Ἐκκλησία καὶ ἔσχατα», στὸ: *Ἐκκλησιολογικὰ Μελετήματα*, τ. Α', ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2016.

21. Βλ. περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐξαρτήσεως τὸ κεφ. «Αὐτοματισμός» στὸ McLuhan, *Media. Οἱ προεκτάσεις τοῦ ἀνθρώπου*, μετάφρ. Σπ. Μάνδρος, ἐκδ. Κάλβος, Ἀθήνα 1990, σσ. 419-434.

τὸν μέχρι πρότινος παραδεδομένο τρόπο ζωῆς γιὰ χιλιετίες. Ὅμως μᾶς διαφεύγει ὅτι ἡ σύγχρονη ἐκρηκτικὴ ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας δὲν μπορεῖ νὰ ἐμφανίσθηκε ὡς ὁ «ἀπὸ μηχανῆς θεός» στοὺς Νεωτέρους Χρόνους. Ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα ἀλλὰ καὶ ἡ θεολογικὴ ἐμπειρία μᾶς διδάσκουν ὅτι ὅλα τὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα κυοφοροῦνται ἐπὶ αἰῶνες ἕως ὅτου λάβουν «σάρκα καὶ ὀστά». Τοιοῦτοτρόπως καὶ τὰ δεδομένα ποὺ ὀδήγησαν στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ κυοφορήθηκαν ἐπὶ αἰῶνες ὥστε, μέσα ἀπὸ μία ἀλληλουχία ἀλληλένδετων γεγονότων, συχνὰ φαινομενικὰ ἀσχέτων μεταξύ των, νὰ φθάσουμε στὴ σύγχρονη ἔκρηξη τοῦ τεχνολογικοῦ φαινομένου.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ εἶχε νόημα νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἡ δεξιότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπεξεργάζεται τὴν ὕλη, νὰ ἐπινοεῖ ἐργαλεῖα ἔστω καὶ στὴν πλὴ ἀπλοϊκὴ τους ἐκδοχὴ εἶναι τόσο παλαιὰ ὅσο καὶ ὁ ἄνθρωπος. «Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς τέχνη, χωρὶς τεχνικὴ του μυαλοῦ ἢ τῆς χειρονομίας, μᾶς εἶναι ἄγνωστος»²². Ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων ξεκινᾷ μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν πρώτων γραπτῶν, ποὺ προϋποθέτει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἤδη ἔχει ἀναπτύξει τὸν ἐργαλειακὸ του ἐξοπλισμὸ γιὰ νὰ γράφει. Ἡ δυτικὴ ἐπιστήμη, ὡς γνωστόν, χωρίζει τὴν ἱστορία σὲ Προϊστορία, Ἀρχαιότητα, Ἑλληνιστικοὺς Χρόνους, Μεσαιῶνα καὶ Νεωτέρους Χρόνους μέχρι σήμερα. Δὲν εἶναι ἄσχετο ὅτι στὴ διαίρεσή της συχνὰ παίζει ρόλο καὶ ἡ ἐκάστοτε τεχνολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου. Βάσει τούτου, οἱ εἰδικοί ὑποδιαίρεσαν λ.χ. τὴν προϊστορία σὲ ἐποχὴ τοῦ Λίθου (Παλαιολιθική), τοῦ Χαλκοῦ, τοῦ Σιδήρου ἢ –φθάνοντας στὴ σημερινὴ ἐποχὴ– σὲ τεχνολογικὴ ἢ ψηφιακὴ κ.λπ.

Ἐπομένως, ἂν ἡ τεχνικὴ ὡς δεξιότητα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο καὶ ἂν ἀπὸ φιλοσοφικῆς πλευρᾶς τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ὡς στάση ζωῆς προηγεῖται τῆς ἐπινόησης τῶν ἐργαλείων, τότε ἡ ἀφετηρία του θὰ πρέπει νὰ «χάνεται» μὲ κάποιον τρόπο στὰ βάθη τῆς προϊστορίας ἢ πάντως νὰ προηγεῖται αὐτῆς ταύτης τῆς ἱστορίας. Αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο τοποθετεῖ τὴν ἀναζήτησή μας στὸν χῶρο τῆς μεταφυσικῆς. Ἦδη ὁ Σπ. Κυριαζόπουλος ἔχει συνδέσει τὴν ἀφετηρία τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος ὡς στάσεως ζωῆς μὲ τὸ Ὑπερφυσικό,

22. S. Moscovici, *Essai sur l'histoire humaine de la nature*, Paris 1968· ἑλληνικὴ ἔκδοση: *Τεχνικὴ καὶ φύση στὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ*, μετάφρ. Δ. Κοσμίδης, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 1998, σ. 36.

τὸ Θεῖο, μὲ ἓνα γεγονός πέρα γιὰ πέρα μὴ τεχνολογικῆς φύσεως ἀλλὰ Μεταφυσικῆς. Ἐπὶ τούτου σημειώνει χαρακτηριστικά: «Τὸ τεχνικὸν πνεῦμα διατρέχει τὴν ἱστορικὴν του τροχιά ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ζωὴ ἔπαυσε νὰ στηρίζεται εἰς τὸ ὑπερφυσικὸν στοιχεῖον τοῦ κόσμου»²³.

Ἀλλὰ ἂν ἡ φιλοσοφία συνδέει τὴν ἐμφάνιση τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος μὲ τὴν ἀποσύνδεση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ θεῖο, τότε ἡ ὀρθόδοξη θεολογία, ὡς καθ' ἕλλην ἀρμόδια ἔχει κάθε ἐπιπλέον λόγο νὰ στραφεῖ στὴν δική της παράδοση σχετικὰ μὲ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν ἀφετηρία αὐτῆς τῆς ἀποσύνδεσης. Μὲ τὸν τρόπο ὅμως ποὺ τίθεται τὸ ζήτημα εἶναι μονόδρομος, γιὰ ἓναν χριστιανὸ ὀρθόδοξο, ἡ καταφυγὴ στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, στὴν Ἁγία Γραφή καὶ μάλιστα στὰ τρία πρῶτα (ἀναντικατάστατα καὶ μεγαλειώδη) κεφάλαια τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Γενέσεως, διότι ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐκεῖ ἐντοπίζεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἀποσύνδεση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό, μὲ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα.

Ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ Σχέδιο τῆς Θείας Οἰκονομίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴ δίδεται ἄλλοτε ἄμεσα καὶ ἄλλοτε ἀλληγορικά, μέσω συμβόλων καὶ κυρίως μέσω εἰκόνων, καθ' ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς Θεολογίας, τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι εἰκονογραφική. Καὶ ὅπως στὴν ἀγιογραφία τὰ γεγονότα παρουσιάζονται ὅλα μαζί, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔχουν γίνει, ὁμοίως καὶ στὴν Ἁγία Γραφή στὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως περιγράφεται ἡ ἱερὰ ἱστορία ἄνευ χρονικῶν περιορισμῶν. Ἡ θεοπνευστία εἶναι ἔκδηλη – ἂν καὶ ὄχι ἀποδείξιμη – ὥστε νὰ μὴ δεσμεύεται ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν συχνὰ ἡ μετάφραση καὶ ἡ ἐρμηνεία των καὶ ἀποτελεῖ «σημεῖον ἀντιλεγόμενον»²⁴. Πάντως ἡ θεολογία προσεγγίζει τὰ γεγονότα διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι ἡ ἐπιστήμη. Ἡ «ἱερὰ ἱστορία» δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας²⁵. Ὁ χρόνος στὴ Βίβλο κινεῖται εὐθύγραμμα καὶ ἡ Δημιουργία πρὸς ἓνα μέλλον: «δεῦρο εἰς τὴν γῆν ἣν ἂν σὺ δεῖξω»²⁶. Τὰ πρῶτα γεγονότα προτυπώνουν τὰ μελλοντικά καὶ αὐτὰ ποὺ ἀκολουθοῦν φωτίζουν τὰ

23. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἐνώπιον τῆς τεχνικῆς*, ὅ.π., σ. 62.

24. Λουκ. 2, 34. Βλ. καὶ Marie Balmay, *Ἡ ἀπαγορευμένη θυσία*, ἐκδ. Γαβριηλίδης, Ἀθήνα 1994, σ. 363: «Ὅποιος μεταφράζει κατὰ γράμμα ἓνα ἐδάφιο τῆς Βίβλου εἶναι ψεύτης, καὶ ὅποιος ἐρμηνεύει τὸ κείμενο εἶναι βλάσφημος».

25. Μ. Φαράντος, *Ἡ Θρησκεία: Δογματικὴ θεώρησης*, Ἀθήνα 1978, σ. 80.

26. Γεν. 12, 1· βλ. ἐπίσης καὶ Πράξ. 7, 3.

προηγούμενα: «Σκια τὰ τῆς παλαιᾶς, εἰκὼν τὰ τῆς Νέας Διαθήκης, ἀλήθεια ἢ τῶν μελλόντων κατάστασις»²⁷. Ἡ τελικὴ γνώση καὶ κατανόηση θὰ μᾶς ἀποκαλυφθεῖ στὰ Ἑσχατα.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεται καὶ ὁ πλέον ἀρχάριος μελετητής, ἡ Ἁγία Γραφή, ἐν προκειμένῳ στὰ πρῶτα αὐτὰ τρία κεφάλαια τῆς Γενέσεως ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα, δὲν κάνει γεωλογία, οὔτε φυτολογία ἢ ζωολογία ἢ ἐν τέλει ἱστορία κ.τ.τ. Τὸ νόημα ὅσων γράφονται εἶναι πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὰ σύμβολα. Ἀλλὰ τὰ σύμβολα δὲν εἶναι τυχαῖα· ὅλα περιγράφουν, ὑπαινίσσονται καταστάσεις. Διότι λ.χ. δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ «ξύλον τῆς ζωῆς» κάποιον κτιστὸ δένδρον, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, γιατί κανένα δένδρον δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πηγὴ ἀθανασίας («ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα») ²⁸, οὔτε τὸ «ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ» ²⁹ μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα ρεαλιστικὸ δένδρον ³⁰, πόσω μᾶλλον δὲν ἦταν κάποια μηλιά ἢ μῆλο (ἴσως ὁμως συμβολίζει τὸν ἄνθρωπο τὸν ἴδιο μετὰ ἀπὸ τὴν «πτῶση» του) οὔτε ὁ διάβολος ταυτίζεται μὲ ἓνα ζῶο κ.λπ.

Πάντως στὰ τρία πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως κατὰ γενικὴ ὁμολογία περιγράφεται συμπυκνωμένα, εἰκονολογικά, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αἰνιγματικά, ὅλη ἡ ἀνθρώπινη πορεία ἐξ ὑπαρχῆς ἕως ἐσχάτων σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη βιβλικὴ ἐρμηνευτικὴ. Μὲ βάση τὴν Ἁγία Γραφή τὸ σχέδιο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου χωρίζεται σὲ τρεῖς βασικὲς φάσεις: τὴν ἐποχὴ τῆς πρωτολογίας, ἀντίστοιχη ἴσως τῆς ἐποχῆς τῆς προϊστορίας, τῆς «ἱστορίας», μετὰ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ὁποίας ἀρχίζει ἡ ἐποχὴ τῆς ἐσχατολογίας ³¹. Ἡ πρωτολογία ξεκινᾷ μὲ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ φθάνει μέχρι τὴν «ἐξοδο» τοῦ Ἀδάμ ἀπὸ τὴν Ἑδέμ. Ἡ ἱστορία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν «ἐξοδο» τῶν πρωτοπλάστων ἀπὸ τὴν Ἑδέμ καὶ θὰ φθάσει μέχρι τὸ τέλος τοῦ κόσμου, μὲ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἡ ἐποχὴ τῆς ἐσχατολογίας. Τὰ κείμενα βεβαίως ἀναφέρονται καὶ σὲ χρονικὰ διαστήματα ποὺ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀκόμη δημιουργηθεῖ ἢ δὲν ἔχει ὑπάρξει. Γιὰ τὰ «διαστήματα» αὐτὰ δὲν

27. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὸ Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας Διον. Ἀρ.*, εἰς κεφ. Γ', 3, 2, PG 65, 137D. Πβ. *Ἐβρ.* 10, 1: «σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων».

28. *Γεν.* 3, 22.

29. *Γεν.* 2, 9.

30. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Η', PG 36, 634.

31. Γ. Πατρῶνος, *Θεολογία καὶ Ὁρθόδοξο βίωμα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1994, σ. 69.

υπάρχει καμμία ιστορική μαρτυρία. Βεβαίως στὸν χῶρο τῆς πίστεως αὐτὸ δὲν εἶναι ἄγνωστο. Δὲν ὑπάρχει κανένας αὐτόπτης μάρτυς π.χ. τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου· κανεὶς δὲν τὴν εἶδε! Γιὰ τὸν πιστὸ ὅμως εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ βεβαία: «εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἢ πίστις ἡμῶν»³². Τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν πρωτολογία μᾶς ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐνῶ γιὰ τὴν ἐσχατολογία ἐκ τῶν προτέρων. Βεβαίως τὸν πλέον σημαντικὸ ρόλο στὴ θεία ἀποκάλυψη ἐπιτελεῖ ὁ Ἰδιὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Πατρός, ὁ Θεάνθρωπος, ποὺ μὲ τὴν ἐνσάρκωση φωτίζει καὶ τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ μᾶς περιέγραψε «δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι»³³ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Ἐρχομένης Βασιλείας Του.

Ἀναλυτικώτερα ἡ πρωτολογία ἀρχίζει μὲ τὴν *de facto* ἀναγγελία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ: «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός...»³⁴. Τὸ δεδομένο τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδιαμφισβήτητο. Ἀκολουθῶς περιγράφεται ἡ δημιουργία τοῦ ὅλου κόσμου ποὺ ἐπεκράτησε ὄχι τυχαῖα νὰ ὀνομάζεται κτίση, ποὺ ἐκτυλίσσεται σὲ ἔξι «ἡμέρες». Ὅλα τὰ δημιουργήματα προήλθαν ἐκ τοῦ μηδενός. Ὅχι ἀπὸ ἓνα χῶρο, τὸ μηδέν, ἀλλὰ «ἐξ οὐκ ὄντων»³⁵, χάρις στὸ δημιουργικὸ, ἰδρυτικὸ, ρηματικὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ: «εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν...»³⁶. Ἡ δημιουργία δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἐκτὸς Θεοῦ καὶ κυρίως δίχως τὸν Υἱὸ καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, διότι «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν»³⁷. γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν εἶναι πλήρως ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸν Υἱό.

Ἡ πρώτη φάση τῆς δημιουργίας κορυφώνεται μὲ τὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ Ἀδάμ, εἶναι ἓνα ὄν ποὺ τὸ ὄνομά του δηλώνει τὴν ἀρχικὴ σύστασή του ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν γῆ. Ἀδὰμ ἐκ τῆς ἀδαμάχ, ποὺ στὰ ἑβραϊκὰ σημαίνει γῆ. Χωμάτινος, ἀπὸ τὸ χῶμα. Προσεγγίζοντας τὴν ἀνθρωπομορφικὴ διήγηση τῆς Γενέσεως γιὰ τὴν πλάση τοῦ ἀνθρώπου, θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν φαντασθοῦμε ὡς ἐξῆς: ὁ Θεὸς ἔφτιαξε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀπὸ μὴ προϋπάρχον ὕλικό³⁸, ἀρχικὰ ἓνα

32. Κορ. Α', 15, 17.

33. Κορ. Α', 13, 12.

34. Γεν. 1, 1.

35. Μακ. Β', 7, 28.

36. Ψαλμ. ρμ' 5.

37. Ἰωάν. 1, 1-3.

38. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος ΜΕ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα, Ζ', PG 36, 633.

ἄγαλμα ἀπὸ μάρμαρο. Ἀκολουθῶς, μὲ τὸ ποῦ τό «βλέπει» τελειωμένο, ἀποφασίζει νὰ τοῦ δώσει τὴν δυνατότητα τῆς κίνησης, τῆς ἀναπνοῆς, ἐμφυσεῖ «πνεῦμα» καὶ «ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν»³⁹, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀρχίζει νὰ λειτουργεῖ. Τὸ δημιουργεῖ «κατ' εἰκόνα» Του, μὲ τὴν δυνατότητα δηλαδὴ τῆς ἐλευθερίας⁴⁰. Τὸ ἀρχέτυπο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τὸ ὄν, ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι ὀλοκληρωμένος, δὲν βρίσκεται ἀκόμη στὸ ἐπίπεδο ποῦ ὁ Δημιουργὸς σχεδίασε, στὸ «καθ' ὁμοίωσιν»⁴¹. Εἶχε τὴν «κατ' ἐνέργειαν» κοινωνία⁴². Δὲν ἔφερε τὴν ὄντως ζωὴ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ σὲ αὐτὸ τὸ ἐνδιάμεσο στάδιο ὁ ἄνθρωπος ἀπειλεῖτο ἀπὸ τὸν θάνατον, καθὼς εἶναι τρεπτός, ρευστός⁴³, ρέπει δηλαδὴ καὶ πρὸς τὸν θάνατον καὶ πρὸς τὴν ὄντως ζωὴ. ἀλλὰ ἔχει τὴν δυνατότητα, τὴν ἐλευθερία νὰ κινήθῃ καὶ πρὸς τὰ δύο.

Σὲ αὐτὴ τὴν ἀρχέγονη φάση ὁ Ἄδὰμ ὀνοματίζει τὰ ζῶα, ἀποκτᾷ βοηθὸν τὴν Εὐά, ποῦ ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν πλευρά του ὡς ἄλλη «παραφυάς» καὶ ὄχι διὰ τοῦ ἐμφανισθέντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ γνωστοῦ τρόπου τεκνογονίας, καὶ λαμβάνει τὶς ἐντολές: «ἐργάζεσθαι αὐτόν [τὸν παράδεισον] καὶ φυλάσσειν»⁴⁴, «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε»⁴⁵, ὅπως καὶ νὰ μὴν γευθῆι τὸν καρπὸ ἐνὸς συγκεκριμένου δένδρου, διότι «ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε»⁴⁶. Ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐά παρουσιάζονται νὰ κινουῦνται στὸν κῆπον τῆς Ἐδέμ ὄντας «γυμνοί, ... καὶ οὐκ ἤσχοντο»⁴⁷. Ὅλα αὐτὰ περιγράφουν μίαν κατάστασιν, μίαν στάσιν, ἕναν τρόπο ζωῆς, μίαν ἐνότητα κοσμολογικὴ τῆς ὅλης δημιουργίας.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ δημιουργία εἶναι ἐν δυνάμει, ἐν πορείᾳ. Ἡ ἐπόμενη φάση θὰ ἦταν αὐτὴ τῆς Ἐσχατολογίας, ποῦ ἡ δημιουργία θὰ ὀλοκληρωνόταν. Ἡ ἔναρξιν τῆς ἐσχατολογικῆς φάσεως θὰ περιελάμβανε τὴν ἔνωσιν κτιστοῦ-ἄκτιστου

39. Γεν. 2, 7.

40. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Συζήτησις μετὰ τοῦ Πύρρου*, PG 91, 304C.

41. Γεν. 1, 26.

42. Νικοδήμου Ἁγ., *Ἀπολογία τις ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου, Ἐγχειρίδιον Συμβουλευτικόν*, ἐκδ. Σ. Σχοινᾶς, Βόλος 1969.

43. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Γ', ὁ.π.

44. Γεν. 2, 15.

45. Γεν. 1, 28.

46. Γεν. 2, 17.

47. Γεν. 2, 25.

ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Υἱοῦ (ἡ ὄντως ζωὴ) καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ὁ ἄνθρωπος θὰ συμμετεῖχε κατὰ χάριν στὴν ἀθανασία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἔναρξη αὐτῆς τῆς φάσεως ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸ αὐτεξούσιον, τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Μολοντί θεωρεῖται σημεῖο θεολογούμενο, ἐν τούτοις ἡ θέση τοῦ ἁγ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ⁴⁸, πού στοιχεῖ καὶ ὁ ἅγιος Νικόδημος⁴⁹, περὶ ἀπροϋποθέτου ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ, μπορεῖ νὰ εἶναι καίριας σημασίας σὲ πολλὰ ἐπίπεδα καὶ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου θεολογίας. Ἡ ἐνανθρώπηση ἀποτελοῦσε «τὸ σεσιγημένον μυστήριον» ἀπὸ καταβολῆς κόσμου⁵⁰. Ὁ Υἱὸς εἶναι «πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα...»⁵¹, τὸ Ἀρχέτυπο. Ἡ θέση δηλαδή, ὅτι ἡ ἐνσάρκωση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος ἦταν προαποφασισμένη καὶ δὲν προέκυψε ἐκ τῶν ὑστέρων λόγῳ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, διασώζει τὴν μὴ ὑποταγὴ τοῦ Θεοῦ σὲ ἓναν ἐξαναγκασμό.

Ὅμως στὸ τρίτο κεφ. τῆς *Γενέσεως*, μὲ τὸ τέλος τῆς πρώτης φάσεως (τῆς πρωτολογίας) καὶ προτοῦ πᾶμε στὴν ὑλοποίηση τῆς δεύτερης (τῆς ἐσχατολογίας) στὴν κατὰ χάριν Χριστοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, μεσολαβεῖ ἓνα περιστατικὸ στὸν κῆπο τῆς Ἐδὲμ πού ἔχει μείνει γνωστὸ ὡς προπατορικὸ ἁμάρτημα ἢ ὡς «πτώση»⁵², τὸ ὁποῖο ἀνακόπτει τὴν πορεία πρὸς τὴν θέωση καὶ εἰσάγει μία νέα πραγματικότητα, ἔξω ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ θεοῦ: τὴν ἱστορία.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρωπομορφικὴ αὐτὴ διήγηση⁵³ ὁ ὄφις, ὁ «φρο-νιμώτατος πάντων τῶν θηρίων», συναντᾷ τὴν Εὐὰ στὸν Κῆπο τῆς Ἐδὲμ καὶ ἀρχίζουν μία συζήτηση πάνω στὸ θέμα πού καὶ οἱ δύο τους παρουσιάζονται νὰ «γνωρίζουν»: τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου. Ἡ συζήτηση

48. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, Ἐρώτησις ξ', PG, τ. 90, σσ. 620-621.

49. Ἁγίου Νικοδήμου, *Ἀπολογία τις...*, ὁ.π., σσ. 213-214· βλ καὶ Γρηγοριάδη Κωνσταντίνου, «Ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ-Λόγου ὡς ἀρχέτυπο θεμέλιο τοῦ ἀνθρώπου, περ. *Διάβαση*, Ἰ. Μ. Περιστερίου, τεύχ. 11 (1997), σσ. 8-11.

50. *Ῥωμ.* 16, 25.

51. *Κολοσσ.* 1, 15-18.

52. Σημειωτέον ὅτι χρειάζεται μεγάλη προσοχὴ στὸ λεπτὸ αὐτὸ ζήτημα καὶ στὴ χρῆση τοῦ ὄρου: «πτώση», προκειμένου νὰ ἀποφευχθοῦν νοηματικὲς διαφοροποιήσεις (ἕως καὶ παραποιήσεις) πού κατὰ καιροὺς ἔχουν ὑπάρξει ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπεσε τόσο ἀπὸ κάτι ὅσο δὲν κατέκτησε «κάτι». Πβ. καὶ Ν. Ματσούκας, *Κόσμος, Ἄνθρωπος, Κοινωνία κατὰ τὸν Μάξιμο Ὁμολογητὴ*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1980, σ. 251.

53. *Γεν.* 3, 1-7.

ἐξελίσσεται μὲ τὴν εἰσαγωγὴ ἑνὸς ψέματος ἐκ μέρους τοῦ ὄφως: «ἦδει γὰρ ὁ θεὸς ὅτι ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ὑπ' αὐτοῦ, ... ἔσεσθε ὡς θεοί». Ὁ ὄφης, ἀφοῦ διαστρέφει τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, τὸν κατηγορεῖ καὶ προτείνει στὴν Εὐά νὰ μὴν ὑπακούσει στὴν ἐντολὴ Του καὶ νὰ δοκιμάσει τοὺς καρποὺς τοῦ δένδρου «τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ». Ἡ Εὐά στὴν ἀρχὴ κάπως δυσπιστεῖ, ἀλλὰ ἐν τέλει ἐνδίδει. Συμφωνεῖ ὅτι ὁ καρπὸς εἶναι «ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὠραῖόν ἐστιν τοῦ κατανοῆσαι». Ἀκολούθως δίνει καὶ στὸν Ἀδάμ. Ὁ ὄφης παρουσίασε τὴ γεύση τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου «τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ» ὡς γεγονότος μὲ θαυματουργικὰ διαστάσεις, τὸ ὁποῖο θὰ τοὺς μετέλλασε σὲ θεοὺς («ἔσεσθε ὡς θεοί»).

Βεβαίως στὸ σημεῖο αὐτὸ πολλοὶ ἀναρωτιοῦνται μὲ ποιά κριτήρια θὰ μποροῦσε νὰ ἀρνηθεῖ ὁ ἀρχέγονος ἄνθρωπος τὴν πρόταση τοῦ ὄφως. Ἀλλὰ, ἂν δὲν μποροῦσε νὰ ἀρνηθεῖ τότε ὁ ἄνθρωπος, δὲν θὰ ἦταν ἐλεύθερος. Θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε κάποιου εἴδους ἐπικοινωνία ἤδη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ μὲ ἀκρίβεια εἶναι ἀσύλληπτη γιὰ ἐμᾶς μὲσω τῆς κατ' ἐνέργειαν κοινωνίας⁵⁴. Σὲ αὐτὴν τὴν ἀρχέγονη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου θὰ βοηθοῦσε νὰ ὑποθέσουμε δύο «τύπους» ζωῆς: τὴ «ζωή» τοῦ κτιστοῦ καὶ τὴ Ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Ἡ «ζωή» τοῦ κτιστοῦ ἀπειλεῖται ἀπὸ τὸν θάνατο. Ὅμως ὁ ἀρχέγονος τύπος «ζωῆς», ἂν καὶ δὲν ἦταν ὁ τελικός, δὲν ἦταν ἀμελητέος. Ἡ ὅποια ἀρχέγονη ὑποτυπώδης ζωὴ, λειτουργικότητα, θὰ πρέπει νὰ νοηθεῖ ὡς ἰκανὴ διὰ τῆς ἀσκήσεως τοῦ αὐτεξουσίου ὡς Ναὶ πρὸς τὸν Θεό, ὡς κατάφαση δηλαδὴ πρὸς τὸν Δημιουργὸ ποὺ ἄγει στὸ ὄλον, νὰ ὀδηγήσει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κτίση στὴν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου. Διαφορετικὰ ὁ ἀρχικός ἄνθρωπος δὲν θὰ εἶχε καμμία εὐθύνη⁵⁵.

Αὐτὴ ἡ κατάσταση τοῦ πρωταρχικοῦ ἀνθρώπου θὰ μποροῦσε κάπως νὰ παρομοιασθεῖ μὲ τὴ στιγμὴ ποὺ γεννιέται ἓνα παιδί, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἐπιπλέον γνώσεως γιὰ νὰ ἐμπιστευθεῖ τὴν μητέρα του, γιὰ νὰ θηλάσει. Τὸ γεγονὸς ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὴν μητέρα του, αὐτομάτως γιὰ τὸ βρέφος εἶναι «μία ἄλλου εἴδους γνώση» ἀπὸ τὴν διανοητικὴ, ἀρκετὴ ὅμως γιὰ νὰ τὴν ἐμπιστευθεῖ, ἐὰν τὸ θέλει.

54. Ἁγίου Νικοδήμου, *Ἀπολογία τις...*, ὁ.π.

55. Θεοδώρητου Κύρου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ἐρώτ. 20, PG 8, 109B.

διότι υπάρχουν και βρέφη που αρνούνται να θηλάσουν («άπεργία θηλασμού»). Αντίστοιχα και η δημιουργική ενέργεια του Θεού (κατ' ενέργειαν κοινωνία), που εκ του μη ὄντος φέρει τον άνθρωπο στην ύπαρξη, θα πρέπει να παρείχε στον αρχέγονο άνθρωπο έναν «τύπο γνώσεως» που θα ἦταν υπερβαλλόντως αρκετή –αν και καθόλου περιοριστική– ὥστε, αν ἤθελε, να μπορεί ὁ ἄνθρωπος να ἐμπιστευθεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ και να μὴ δημιουργήσει ἕνα ἀντι-θέλημα.

Ἐν τέλει ὁ ἄνθρωπος ἀποφάσισε να ἀρνηθεῖ τὴν κοινωνία με τὸν Θεό, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀντίθετο τοῦ προσδοκωμένου. Ὅχι μόνο θεοὶ δὲν ἔγιναν ὁ Ἄδὰμ και ἡ Εὐά, ἀλλὰ και ἡ ἀρχέγονη κατάστασή τους διαταράχθηκε, γεγονός που ἐκδηλώθηκε πρῶτα-πρῶτα χειροπιαστὰ στὸ σῶμα τους. Αἴφνης ἀντελήφθησαν ὅτι ἦσαν γυμνοὶ και «ἔρραψαν φύλλα συκῆς»⁵⁶. Μία νέα παρείσακτη ἐμπειρία διάσπασης ἀποκοῦν, ἡ ὁποία θα ἐπεκταθεῖ, ὅπως περιγράφεται στὸ τρίτο κεφ. τῆς Γενέσεως σὲ ὅλες τὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου: με τὸν Θεό, τὸν συνάνθρωπο και τὴν ὄλη κτίση⁵⁷ και ἔκτοτε τὰ τότε τὸν συνοδεύουν μέχρι σήμερα. Οἱ ὑπαρξιακὲς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος δὲν ἔχουν τέλος μέχρι σήμερα. Ἦταν τέτοιας ἐκτάσεως και ἐντάσεως ἡ μεταβολὴ τοῦ τρόπου λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου (ἂν και θεολογικὰ παραμένει βεβαίως κτιστός), που δὲν θα ἦταν ὑπερβολὴ να κάνουμε λόγο για ἄλλης τάξεως ἄνθρωπο μετὰ ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα. Πλέον ἡ ἐμπειρία και τοῦ «κακοῦ» ὡς θανάτου εἶναι παροῦσα ἀπὸ ὑπαρξιακὸ ἐπίπεδο ὡς μὴ σχέση, ἕως πρακτικὸ ὡς βιολογικὴ ἀποσύνθεση.

Ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ ἔκτοτε βιώνει μία σύγκρουση καθ' ἑαυτὴν⁵⁸ μετὰξὺ δύο δεδομένων. Εἶναι δέσμια τῆς ἀποτυχίας ὑπέρβασης τῶν ὁρίων τοῦ κτιστοῦ και δέσμια τῆς ἀνεξάλειπτης, τῆς ἔμφυτης δίψας πρὸς τὸ «ἀεὶ εὖ εἶναι»⁵⁹. Ἐκτοτε ὁ ἄνθρωπος ζεῖ σὲ μία παράδοξη ἀδιέξοδη

56. Γεν. 3, 7.

57. Γεν. 3, 13-19.

58. Ν. Νησιώτης, *Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν γνωσιολογίαν*, ἐκδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1975, σ. 85.

59. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου και Γρηγορίου*, PG 91, 1075B: «Τέλος γὰρ τῆς τῶν κινουμένων κινήσεως αὐτὸ τὸ ἐν τῷ ἀεὶ εὖ εἶναι ἐστίν, ὡσπερ και ἀρχὴ αὐτὸ τὸ εἶναι ὅπερ ἐστίν ὁ Θεός, ὁ και τοῦ εἶναι δοτῆρ και τοῦ εὖ εἶναι χαριστικός, ὡς ἀρχὴ και τέλος». Πβ. Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός*, ιδ', PG 45, 21.

κινητικότητα ανάμεσα στην ανικανότητά του να επιστρέψει έντελῶς στο απόλυτο μηδέν, καθ' ὅτι «καὶ ἤρκεται καὶ οὐ παύσεται»⁶⁰, καὶ τοῦ ανικανοποιήτου ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῆς ὄντως Ζωῆς. Μία κινητικότητα καθ' ἑαυτὸν, ἀδιέξοδη, περιστροφικὴ, σὰν τὴ σισύφεια περιστροφή τῶν ὑδάτων τοῦ Εὐρίπου, πάνω-κάτω.

Μὲ τὴν πτώση ὅλη του ἡ ὑπαρξὴ διεστράφη. Μὲ τὴ δημιουργία του ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἐνσωματωμένα χαρίσματα-δεξιότητες, ποὺ εἶχαν ὅμως ἄλλης τάξεως λειτουργικότητα, στόχευση καὶ προοπτική. Ἡ κλήση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἄρχει «τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς...»⁶¹, νὰ κυριαρχεῖ ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων, τό «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε»⁶², τό «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν»⁶³, ἡ ἐργασία, ἀπὸ χαρίσματα προσωπικῆς εὐθύνης προσαγωγῆς τῆς κτίσεως στὸν «πρωτότοκο πάσης κτίσεως»⁶⁴, διαστρέφονται μεταπτωτικὰ σὲ πάλη, ἐχθρότητα, ἀνταγωνισμό, κατάχρηση ἐξουσίας, μετάδοση θανάτου, ἀγῶνα ἐπιβίωσης.

Τὰ προπτωτικὰ χαρίσματα ὅμως δὲν ἀφαιροῦνται ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν ἄνθρωπο μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση –ὁ Θεὸς δὲν ἀφαιρεῖ, παρὰ μόνο προσθέτει– ἀλλὰ, ἂν καὶ πλέον ἔχουν διαστραφεῖ, χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου ὅσο, ἀπὸ τοῦδε καὶ στὸ ἐξῆς, καὶ γιὰ τὴν ἱστορικὴ του αὐτοεξόντωση. Δὲν εἶναι τυχαῖο, «ἐν τῷ ἅμα» τῆς πτώσεως καὶ τῆς συνειδητοποιήσεως τῆς «γυμνότητάς» των, ἀμέσως ἐκδήλωσαν τὴν δεξιότητα τῆς τεχνικότητας, στὴ συρραφὴ περιζωμάτων διὰ φύλλων συκῆς⁶⁵. Ἡ ἀνάγκη ὅμως ἀσκήσεως τῆς τεχνικότητας προῆλθε ἀπὸ τὴν ἀποσύνδεση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπὸ «κάτι» δηλαδὴ πρωταρχικῶς μὴ τεχνικό. Αἰτία τῆς ἐμφανίσεως τεχνημάτων καὶ τεχνῶν, μὲ τὸν ἱστορικὸ τρόπο ποὺ γνωρίζουμε, δὲν ἦταν ὁ Θεὸς ἢ ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ ἡ ἀρνητικὴ ἄσκηση τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Μὲ τὴν προπατορικὴ παράβαση ἀρχίζει ἡ «ζωή» τῆς ἐπιβίωσης, ἡ ἱστορικὴ φάση τοῦ ἀνθρώπου ποῦ, ὅπως εἶπαμε καὶ

60. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, PG 36, 624 κ.έ.

61. *Γεν.* 1, 26.

62. *Γεν.* 1, 28.

63. *Γεν.* 2, 15.

64. *Κολοσσ.* 1. 15.

65. *Γεν.* 3, 7.

στην αρχή, είναι συνυφασμένη με την άσκηση των τεχνών⁶⁶. Ἡ Βίβλος ἐν συνεχείᾳ ἔχει πολλές ἀναφορὲς καὶ γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ ἄλλων τεχνῶν⁶⁷. Ἡ χρῆση τῶν τεχνῶν πλέον εἶναι ἀπαραίτητη, κατ' ἀνάγκη, γιὰ νὰ ἐπιβιώσει ὁ ἄνθρωπος. Χαρακτηριστικὸ σχετικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ κατασκευὴ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, τῆς κιβωτοῦ⁶⁸.

Ὑπὸ θεολογικὴ ἔποψη, ἀφοῦ ἡ ἱστορία δὲν ἦταν στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, οὔτε καὶ ἡ ἐκφρασθεῖσα τεχνικότητα ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἦταν μέσα στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Θὰ μπορούσε ὅμως κάποιος νὰ ἰσχυρισθεῖ: πῶς τότε, ἐν τῷ ἅμα τῆς πτώσεως, ἐμφανίζεται νὰ λειτουργεῖ; Πάντοτε θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μεταξὺ τῶν ἄλλων ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅπως προείπαμε, εἶναι εἰκονολογική. Τὰ πρῶτα κεφάλια τῆς Γενέσεως στὰ ὁποῖα ἐδῶ ἐστιάζουμε, θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ παρομοιάσουμε μὲ μία «βυζαντινὴ» τοιχογραφία, ἡ ὁποία δὲν ἀκολουθεῖ τοὺς φυσιοκρατικοὺς ὅρους γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς θεματολογίας της, ἐξ οὗ καὶ τοποθετεῖ πλάι-πλάι γεγονότα ποὺ συνέβησαν σὲ διαφορετικοὺς χρόνους καὶ χώρους. Τοιουτοτρόπως ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος γίνονται ἀντιληπτοὶ ὄχι ἀποσπασματικὰ ἀλλὰ ἐνοποιητικὰ⁶⁹. Μέσα ἀπὸ τὴν εἰκονολογικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ διαβάσουμε καὶ τὰ πρῶτα κεφάλια τῆς Γενέσεως ποὺ ἀποτελοῦν κατὰ τοὺς εἰδικοὺς συνένωση τῶν δύο προφορικῶν παραδόσεων τοῦ Γιαχβιστῆ καὶ τοῦ Ἑλλοχιμιστῆ⁷⁰. Ὅμως ὁ τρόπος αὐτῆς τῆς διήγησης

66. Ἡ λ. τέχνη στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ συνδέεται ἐτυμολογικῶς μὲ τὸν ὄρο τέκτων (>τίκτω) καὶ ἀναφερόταν στὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ τεχνίτη νὰ φτιάξει, νὰ δημιουργήσει, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπέκτησε τὶς εὐρύτερες διαστάσεις τῆς ἔννοιας τῆς ἐλεύθερης καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἀντιδιαστελλόμενη ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἐπιστήμης στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία. Βλ. Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, σχετ. λήμμα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πρώτη αὐτῆς χρῆση στὸν Ὅμηρο, π.χ. Ὀδυσσεΐας ζ' στ. 232-4: ὡς δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ | ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη | **τέχνην** παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει.

67. Βλ. ἐνδεικτικὰ: «ἔργον λιθουργικῆς τέχνης, γλύμμα σφραγιδος διαγλύψεις τοὺς δύο λίθους ἐπὶ τοῖς ὀνόμασι, τῶν υἱῶν Ἰσραήλ» (Ἐξ. 28, 11): «τέκτων χαλκοῦ καὶ πεπληρωμένος τῆς τέχνης καὶ συνέσεως καὶ ἐπιγνώσεως τοῦ ποιεῖν πᾶν ἔργον ἐν χαλκῷ» (Βασ. Γ', 7, 2) κ.τ.τ.

68. Ἐξ. 27, 21 κ.έ.

69. π. Σταμάτης Σκλήρης, *Ἐν Ἐσόπτρῳ. Εἰκονολογικὰ Μελετήματα*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2002, σ. 165.

70. *Λεξικὸ Βιβλικῆς θεολογίας*, ἐκδ. Βιβλικὸ Κέντρο «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1980, Εἰσαγωγή, σ. XXIV.

για την ανθρώπινη λογική φαντάζει ανακόλουθος και έπιστημονικά αὐθαίρετος.

Με βάση αὐτὸ οἱ πατέρες ἐρμήνευσαν με δύο κυρίως τρόπους τὴν ἐμφάνιση τῆς τεχνικότητας ἐν τῷ ἅμα τῆς πτώσεως. Για ἄλλους φιλεὺσπλαχνα, προκαταβολικά ἐνεργώντας, ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπο ἔτσι ὥστε καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν παράβαση νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει. Ἄλλοι πάλι θεωροῦν ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων, φιλανθρώπως πάλι καὶ ἰαματικά, παρεμβαίνει ὁ Θεὸς δημιουργικά καὶ παραχωρεῖ, προσθέτει τοὺς «χιτῶνας δερματίνους καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς»⁷¹. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ἢ ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τους λεπτομερῶς, ἀλλὰ πάντως δὲν ἔχουν νὰ κάνουν μετὰ τὸ ἀρχικῶς συσταθὲν λίαν καλὸν σῶμα. Οἱ δερμάτινοι χιτῶνες περισσότερο ἀναφέρονται σὲ μία διαφοροετικὴ ποιότητα καὶ λειτουργικότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως τὴν ὁποία δὲν εἶχε προπρωτικὰ ὁ ἄνθρωπος: «Καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν καὶ ἀντίτυπον»⁷². Πέρα πάντως ἀπὸ τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη ἐρμηνεία, ἡ δεξιότητα τῆς τεχνικότητας πηγάζει ἀπὸ τὰ κυρίαρχα χαρακτηριστικὰ τοῦ προπρωτικοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῆς κυριότητας καὶ τῆς δημιουργικότητας, ἀπλῶς τώρα καὶ αὐτὰ ἔχουν γίνε μετόχα τῆς τρεπτότητας καὶ τοῦ θανάτου.

Ἐν πάσει περιπτώσει, ἓνας κύκλος ψευδοῦς ζωῆς φαίνεται νὰ ἔχει ἐγκατασταθεῖ: τὸ κυρίαρχο ἐκεῖνο χάρισμα τῆς κυριότητας ἐπὶ τῶν κτισμάτων τώρα ἐπιστρατεύεται για νὰ ἐξουσιάσει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Ὅλα τὰ χαρίσματα τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν πλέον ἐμποτισθεῖ ἀπὸ μία διπολικότητα, ἀπὸ μία ἀμφιθυμία, ἢ ὁποία ἐκδηλώνεται σὲ ὅλες τὶς ἐνέργειες, σὲ ὅλες τὶς πράξεις του. Ὅτι πλέον «δημιουργεῖ», ἐπινοεῖ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἐμπειρία τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Τὰ τεχνουργήματά του ἐξ ὀρισμοῦ ἔχουν διττὴ, διαφορούμενη, ἀμφιπρόσωπη, ἀμφίσημη φύση καὶ χρῆση, καὶ καλὴ καὶ κακὴ. Ὅλη ἡ διήγηση συνηγορεῖ στὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετὰ ἀπὸ τὴν πτῶση παρουσιάζεται μετὰ μία διπολικότητα παγιωμένη («ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ»⁷³). Καὶ εἶναι ἓνα ἐρώτημα, μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, πῶς οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐμᾶς δὲν ἀντιλαμβάνομαστε ὅτι τίθεται ἓνα τέλος σὲ οἰανδήποτε ἠθικιστικὴ,

71. Γεν. 3, 21.

72. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Η', PG 36, 634.

73. Ρωμ. 7, 15.

ψυχολογική ή δικανική αντιμετώπιση της κτίσεως και τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου; Εἶναι ἓνα ἐρώτημα, ἂν ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι μὲ κάθε τρόπο θέτει προκαταβολικὰ τέλος στὴ θέση –μῦθος ἐν τέλει– περὶ τῆς οὐδετερότητας τῆς τεχνικῆς. Ὅχι μόνον ἡ χρήση τῶν ἐφευρημάτων εἶναι διπολική, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύση ἔχει πλέον φθαρεῖ. Τὸ μαχαίρι ἐφευρέθηκε γιὰ νὰ διαμελίζει· μετὰ λέμε ὅτι καὶ σκοτώνει καὶ κόβει τὸ ψωμί. Ὡστόσο, τὸ ὅτι κόβει εἶναι στοιχεῖο τῆς φύσης του, δηλαδὴ ἐκ φύσεως κατασκευάστηκε γιὰ νὰ διαμελίζει. Κατ' ἀναλογία ἀλλωστε καὶ τὸ ἀεροπλάνο (ποὺ κατασκευάστηκε γιὰ νὰ ἐκμηδενίζει τὶς ἀποστάσεις) σὲ μεταφέρει ἀλλὰ καὶ σὲ σκοτώνει, ὅπως καὶ τὸ πλοῖο (ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι πολεμικό) κ.τ.ῶ.

Βεβαίως στὴ διήγηση τῆς Γενέσεως ἡ σύλληψη τῆς νέας στάσεως ζωῆς προέρχεται ἀπὸ τὸν ὄφιν ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸν Διάβολο⁷⁴ ποὺ ἦταν πρὶν ἄγγελος, ὀνόματι Ἐωσφόρος, καθ' ὅτι τὴν ἐώραν ἔφερε, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ, ποὺ λόγω τῆς ἀταξίας του πρὸς τὸν Θεὸ «μετεβλήθη» σὲ ἄγγελο τοῦ σκότους. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι, εἴτε ὄντως πρόκειται γιὰ ἓναν διάλογο μεταξὺ τοῦ ὑπὸ τὴν μορφήν ὄφως (διαβόλου) καὶ Εὐας (ἀνθρώπου) εἴτε γιὰ ἓναν μονόλογο τοῦ ἀνθρώπου ποὺ προβάλλεται ἐν εἶδει διαλόγου, ἡ οὐσία εἶναι ὅτι ὁ ἀνθρωπος φέρει πλήρως τὴν εὐθύνη γιὰ τὸ ὅτι ἐνέδωσε, λόγω τῆς ἐλευθερίας του. Δὲν μπορούμε νὰ φορτώσουμε στὸν ὄφι ὅλα «τὰ ἄσχημα» τῆς ἀνθρωπότητας, δὲν μπορεῖ ὁ ὄφιν νὰ λειτουργεῖ μονίμως ὡς ἀποδιοπομπαῖος τράγος. Ἄν ὅμως κάποιος ἤθελε νὰ ἀναρωτηθεῖ πῶς ὁ ὄφιν ἐφθασε στὴ σύλληψη αὐτῆς τῆς προτάσεως, τότε ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἐπινόησε, χάρις στὴν ἐλευθερία του.

Ἡ παράβαση τοῦ Ἀδάμ ἔχει νὰ κάμει μὲ τὴν εἰσαγωγή ἐνὸς ἄλλου τρόπου ζωῆς, μιᾶς διαφορετικῆς ἀντίληψης καὶ νοοτροπίας, ἐνὸς ἄλλου πνεύματος, τοῦ δαιμονικοῦ, ποὺ δὲν τὸ δημιούργησε ὁ Θεός⁷⁵ ἀλλὰ προῆλθε ἀπὸ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ γεγονός τῆς πτώσεως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀνθρωπομορφικὰ ἐκτυλίχθηκε σὲ δύο στάδια. Σὲ πρῶτο ἐπίπεδο ἔχουμε τὴν καθ' αὐτὴ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερβεῖ τὰ κτιστά του ὅρια, νὰ γίνῃ ἀθάνατος μόνος του. Αὐτὸ συμπίπτει μὲ μία νέα κατάσταση

74. Ἀποκ. Ἰω. 12, 9: «ὁ ὄφιν ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος Διάβολος».

75. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, 8, PG31, 348A.

τοποθέτησης απέναντι στον Θεό. Μετά ακολουθούν τα συμπτώματα, οί πράξεις. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ταυτίζεται μὲ αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουν οἱ πατέρες *φιλαυτία*⁷⁶, ποὺ ἡ οὐσία τῆς εἶναι ἡ ἀναζήτηση τῆς ὑπέρβασης τοῦ κινδύνου τοῦ θανάτου μακρὰν τοῦ Θεοῦ, ἐκτὸς Θεοῦ. Ἄν ἡ οὐσία τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὡς ἡ φιλαυτία, εἶναι ἀπόφαση τοῦ ἀρχέγονου ἀνθρώπου νὰ γίνεῖ ἀθάνατος χωρὶς τὴν προσωπικὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό, τότε αὐτὸ συμπίπτει μὲ τὴν προαναφερθεῖσα θέση ὅτι: «Τὸ τεχνικὸν πνεῦμα διατρέχει τὴν ἱστορικὴ του τροχιά ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ζωὴ ἔπαυσε νὰ στηρίζεται εἰς τὸ ὑπερφυσικὸν στοιχείον τοῦ κόσμου»⁷⁷. Ἀπὸ θεολογικῆς πλευρᾶς, αὐτὸ συμπίπτει μὲ τὸ βαθύτερο περιεχόμενον τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.

Ἡ οὐσία τῆς ἀρνήσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ἔγκειται στὸ γεγονός, στὴν ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου νὰ γεννήσῃ, νὰ τέξῃ (*τίκτω*), νὰ ἀποκτήσῃ καθ' αὐτὸν τὴν ἀθανασία, κάτι ποὺ δὲν μπορούσε νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἰδιοσυστασίας του ὡς κτίσματος. Ἀποπειράθηκε «ἔχειν τὰ τοῦ Θεοῦ» δηλαδὴ τὴν ἀθανασία «*δίχα Θεοῦ, καὶ πρὸ Θεοῦ, καὶ οὐ κατὰ Θεόν*». Πῶς, μὲ ποιὸν τρόπο; «*Ἐπιτηδεύσας*» («*δίχα Θεοῦ, καὶ πρὸ Θεοῦ, καὶ οὐ κατὰ Θεόν ὡς οὐκ ἔδει ὅπερ ἀμήχανον, τὰ τοῦ θεοῦ ἔχειν ἐπιτηδεύσας*»)⁷⁸. Τὸ ρῆμα *ἐπιτηδεύω* στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ σημαίνει: «*ἀσχολοῦμαι εἰς τι ἐκ σκοπιμότητος*⁷⁹, ἰδίως κατὰ παράλειψη τοῦ δικαίου ἢ τοῦ νομίμου», ἀθεμίτως⁸⁰. Ἀλλὰ καὶ ἡ χρῆση τοῦ ὄρου στὴ φράση «*τεχνικὸ πνεῦμα*» ἐκ τοῦ *τεχνητὸς* ἔχει μίαν ἀντίστοιχη νοηματοδότηση. Ἡ λέξις: *τεχνητὸς* σημαίνει τὸ «*προῖον κατασκευῆς εἰδικοῦ σχεδιασμοῦ καὶ σύνθεσης ποὺ δὲν στηρίζεται σὲ ἀντικειμενικὰ δεδομένα*», ποὺ εἶναι αὐθαίρετο, ποὺ δὲν εἶναι ἀληθινὸ, γνήσιο ἀλλὰ πλαστὸ, ψεύτικον⁸¹. Ἄν τὸ «*τεχνικὸ πνεῦμα ὡς στάσις ζωῆς*» εἶναι μίαν ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ στηρίζεται στὴν ἀποσύνδεσίν του

76. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφ. Ἀγάπης* 11, PG 90, 985 κ.έ.

77. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἐνώπιον τῆς τεχνικῆς*, ὅ.π., σ. 62.

78. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν...*, PG 91, 1184B.

79. J. B Hofmann, *Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς*, ἐν Ἀθήναις 1974, σχετ. λῆμμα, σ. 99.

80. Νέον Ὁρθογραφικὸν Ἑρμηνευτικὸν Λεξικόν, ὅ.π., σχετ. λῆμμα, σ. 1232 καὶ Χρηστικὸ Λεξικὸ τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας, ἐκδ. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2014, σχετ. λῆμμα, σ. 1447.

81. *Χρηστικὸ Λεξικὸ τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας*, ὅ.π., σ. 1581.

ἀπὸ τὸ θεῖο, ποὺ ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως τὸ θεῖο εἶναι τὸ ὄντολογικὸ θεμέλιο τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιλαμβάνεται ὁ οἰοσδήποτε ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ ἄνθρωπος εἰσάγει τὸ αὐθαίρετο καὶ τὸ ψευδές. Ἀντίστοιχα ἡ πρόταση τοῦ ὄφους ἐνεῖχε τὴν παραπλάνηση, τὴν ἐξαπάτηση, τὴν διαστροφή τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, τὸ ψεῦδος ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὸ τεχνητὸ πνεῦμα, τὴν ὑφαρπαγὴ τῆς ἀθανασίας, τεχνηέντως, δολίως, τεχνητῶς. Δὲν εἶναι ἄλλωστε καθόλου τυχαῖο ὅτι ἡ μηχανὴ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἦταν ὁ πόρος, τὸ μέσον, ἡ διέξοδος, τὸ τέχνασμα⁸² καὶ κατὰ τὴ σύνθεση προέκυπταν διάφορες σημασίες, ὅπως π.χ. ὁ ἀμήχανος (ὁ χωρὶς δηλ. μέσα, διεξόδους, λύσεις), ἢ ὁ πολυμήχανος, ποὺ ἀποκτοῦσε τόσο τὴν θετικὴ ὅσο καὶ τὴν ἀρνητικὴ σημασία τοῦ ἔχοντος πόρους, μέσα, λύσεις, ἀλλὰ συνεκδορικῶς κατέληξε νὰ σημαίνει τὸν ραδιοῦργο, τὸν πανοῦργο, μεταγενέστερα καὶ τὸν Διάβολο. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεύς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἀνακαλύπτει τὸν δούρειο ἵππο καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἀλώνουν δι' αὐτοῦ τὴν Τροία, ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ στοὺς τραγικοὺς ποιητὲς ὁ Ὀδυσσεύς παρουσιάζεται μὲ ἀπολύτως ἀρνητικὸ τρόπο ὡς πανοῦργος καὶ πονηρὸς ἐξαπατητῆς τῶν ἄλλων. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὸ προμνημονευθὲν χωρίο ὁ Ἅγιος Μάξιμος χαρακτηρίζει τὸν Θεὸ ἀμήχανο («ὅπερ ἀμήχανον»), σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐπιτηδεύεται, δηλαδὴ μηχανεύεται, τεχνάζεται.

Ἐνα ἄλλο σημεῖο ταύτισης εἶναι τὸ ἐπόμενο: Ἡ πειρασμικὴ πρόταση, τὸ παρείσακτο πνεῦμα τῆς φιλαυτίας αὐτο-διαφημίσθηκε ὡς ἡ προ-υπόθεση λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἀπειλῆς τοῦ θανάτου μετὰ περισσῆς ὑποκριτικῆς σπουδῆς, ὡς προϋπόθεση τῆς ὄντως ζωῆς, τῆς ἀθανασίας. Ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς διηγήσεως προκύπτει ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἔλυσε τὸ πρόβλημα τοῦ κτιστοῦ, ἀλλὰ ἐπιπλέον προσέθεσε πλείονα ἀνεπιθύμητα προβλήματα, τὰ ὁποῖα διαιωνίζει καὶ τὰ ὁποῖα διαιωνίζονται μεταλλασσόμενα ἐξωτερικῶς μέχρι σήμερα. Τὸ ἴδιο ὅμως περιγράφεται καὶ ὡς ἡ οὐσία τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος: «Ἡ τεχνικὴ δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὡς ἡ ιδιότης ἀπλῶς καὶ μόνον τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' εἶναι ἡ στάσις τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου ... δὲν εἶναι ἡ τεχνικὴ ἀπλῶς τὸ σύνολο τῶν μηχανικῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποῖου δημιουργοῦνται τὰ σύγχρονα προβλήματα καὶ ἡ μέθοδος τῆς λύσεώς των καὶ ἀπὸ ἀπόψεως αὐτῆς εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας.

82. Βλ. Liddell, Scott, ὁ.π., σχετ. λῆμμα.

Ἴδου γιατί ὁ λόγος περὶ τεχνικῆς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ πράγματα ἀλλ' εἰς τὸν ἄνθρωπον. Δὲν εἶναι ὁ λόγος περὶ τοῦ τεχνικοῦ ἔργου, ἀλλὰ περὶ τεχνικοῦ πνεύματος»⁸³. Τὸ ἴδιο θὰ ἐπισημάνει καὶ ὁ Γάλλος φιλόσοφος Jacques Ellul: «ἡ τεχνικὴ δημιουργεῖ περισσότερα προβλήματα ἀπὸ ὅσα λύνει, τὰ καταστροφικὰ τῆς ἀποτελέσματα εἶναι ἀδιαχώριστα μὲ τὰ εὐνοϊκὰ καὶ κάθε τεχνικὴ ἔχει ἀπρόβλεπτα ἀποτελέσματα»⁸⁴.

Καὶ ὅπως ἡ παράβαση προκάλεσε τὴν ἐμφάνιση ποικίλων ἀναγκῶν μὴ ἀπαραίτητων προοπτικῶς («οὐδὲ ταῖς τῶν σωμάτων ἀνάγκαις ὑπέκειντο») ⁸⁵, τὸ ἴδιο προκαλεῖ καὶ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα: «ἡ σύγχρονη τεχνικὴ εἶναι ὁ συστηματικῶς συντελούμενος ἐμπλουτισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασιαζομένων ἀναγκῶν χωρὶς αἱ ἀνάγκαι αὐταί, προτοῦ παρουσιασθοῦν νὰ εἶναι προσωπικαὶ ἀξιώσεις, εἶναι τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖο κοινῶς ὀνομάζεται τεχνικὴ»⁸⁶. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι καὶ ὁ τρόπος προβολῆς τῶν ιδιοτήτων τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου «τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ»⁸⁷ προσιδιάζει, συμπυκνώνει ὀλόκληρη τὴ σύγχρονη στρατηγικὴ προβολῆς καὶ διαφημίσεως ἐνὸς τεχνολογικοῦ προϊόντος, τὸ ὁποῖο προβάλλεται νὰ ὑπόσχεται τὴν κάλυψη μιᾶς ἀνάγκης, τὴν ὁποία τὸ ἴδιο τὸ τεχνικὸ πνεῦμα δημιούργησε καί, ἂν καὶ ὑπόσχεται τὴ λύση, πλείονα δημιουργεῖ προβλήματα. Ὅπως καὶ στὸν κῆπο τῆς Ἑδέμ, ἐνῶ ὁ καρπὸς παρουσιάζεται ὡς λύτρωση, αὐτὸ ποῦ προκύπτει εἶναι ἐξαπάτηση, παιδεμὸς, ἐργασία μὲ κόπο καὶ ἰδρώτα, διαιώνιση τοῦ εἴδους μὲ πολλοὺς πόνους, θάνατο καὶ σύγκρουση μὲ τὴ γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθε καὶ ποῦ τώρα φύει «ἀκάνθας καὶ τριβόλους»⁸⁸. Πρόκειται ἐπομένως γιὰ μίαν ἐξαπάτηση ποῦ διαιωνίζει τὸ πρόβλημα καὶ πολλαπλασιάζει τὶς συνέπειες.

83. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, ὅ.π., σ. 15.

84. Jacques Ellul, "The technological order", στό: Carl F. Stover (ed.), *The Technological Order*, Wayne State University Press, Detroit 1963 (ἐλληνικὴ ἔκδοση: «Ἡ τεχνολογικὴ τάξη», στὸν συλλογικὸ τόμο: *Ἡ φωτιὰ τοῦ Προμηθέα. Κριτικὰ δοκίμια γιὰ τὸν σύγχρονο τεχνολογικὸ πολιτισμὸ*, μετάφρ. Ζ. Σαρίκας, ἐκδ. Νησιδες, Σκόπελος 1998, σ. 79.

85. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία ΙΗ*, PG 53, 152.

86. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἐνώπιον τῆς τεχνικῆς*, ὅ.π., σ. 58.

87. *Γεν.* 2, 9.

88. *Γεν.* 3, 18.

Ἡ βαθύτερη ἴσως διάσταση τῆς παράβασης ἦταν νὰ γίνει ὁ ἄνθρωπος θεός⁸⁹. Αὐτὸ γίνεται ἐμφανὲς ἂν σκεφθεῖ κάποιος ὅτι ἡ παράβαση ἐνεῖχε τὶς διαστάσεις μιᾶς ἀνασύνθεσης τῆς ἀρχικῆς συστάσεως, μιᾶς ἀνακατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, μιᾶς ἀναδημιουργίας τάξεως θεογονίας. Ἐὰν ὑποθεθεῖ ὅτι αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ὑλοποιηθεῖ, θὰ εἶχε κάτι πιὸ προωθημένο ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, ἀφοῦ ἂν καὶ κτιστός, ὁ ἄνθρωπος θὰ μπορούσε νὰ χαρίσει στὸν κτιστὸ ἑαυτὸ του τὴν ἀθανασία, πράγμα ἀσύλληπτο. Διότι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη λογικὴ εἶναι πιὸ εὐκόλο νὰ πιστέψει Κάποιον ποὺ δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ὡς Θεό, παρὰ ἀπὸ κάτι δημιουργημένο νὰ προέλθει θεός. Αὐτὸ εἶναι ἀκόμη περισσότερο ἀδιανόητο. Βεβαίως μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἐξισωνόταν ὁ ἄνθρωπος κυριολεκτικὰ μὲ τὸν Θεό, διότι θὰ ἀνδεικνύετο σὲ αὐτοζωή, ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ καὶ ὁ Θεός, ποὺ εἶναι ἡ αὐτοζωή.

Ἀξίζει ἴσως νὰ παραλληλίσει κάποιος αὐτὸ ποὺ ἀναφέραμε μόλις μὲ μία ἄλλη διατύπωση περὶ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, προκειμένου νὰ δεῖ τὴν σύμπτωση: «ἡ ψυχὴ –τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος– εἶναι ἡ ἔφεσις τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερπηδήσει τὰ ὅρια τῆς φυσικῆς του ὑπάρξεως, νὰ πραγματοποιήσει μίαν “ἄπλωσιν καὶ ἐπίδοσιν αὐτοῦ” ἀντικειμενικῶς, μίαν ὑπέρβασιν τῆς ἀτομικότητός του ὡς ἐνεργὸν συμμετοχὴν εἰς τὸν τρόπον διακυβερνήσεως τοῦ κόσμου, εἰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡ θρησκεία ἐπεφύλαξεν εἰς τὸν θεόν»⁹⁰. Διὰ τῆς συγχρόνου τεχνολογίας τὸ τεχνικὸ πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ ἐλέγξει, νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ σύμπαν, πράγμα ποὺ διαπιστώνει κάποιος ἂν π.χ. παραλληλίσει τὸν τρόπο ποὺ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα διαχειρίζεται τὸ σῶμα, κυρίως μέσῳ τῆς κοσμητικῆς χειρουργικῆς⁹¹. Κοινὸς στόχος εἶναι ἡ ἐκθρόνιση τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τοποθέτηση στὸν κενὸ θρόνον τοῦ κτιστοῦ γιὰ νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον. Ἡ ἀπόδειξις ὅτι κυβερνᾷ τὸν κόσμον ὁδηγεῖ στὴν ἀπολυτοποίηση τῆς ἱστορίας καὶ ἐκδηλώνεται μὲ τὸν ὑπερτονισμό τῆς δράσης τοῦ

89. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητρ. Περγάμου, *Μαθήματα χριστιανικῆς δογματικῆς*, Μέρος Δεύτερο, Πανεπιστ. παραδόσεις (ἀκ. ἔτος 1986-87), Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1986, σ. 25.

90. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, ὅ.π., σ. 277.

91. Βλ. Α. Lemma, *Κάτω ἀπὸ τὸ Δέρμα*, ὅ.π., σ. 294: «Ἡ τροποποίηση τοῦ σώματος ὑπόσχετα ἀπόλυτη ἐλευθερία καθὼς τὸ σῶμα ἐπανακατασκευάζεται, προγραμματίζεται σύμφωνα μὲ τοὺς ἰδιαίτερους προσδιορισμοὺς τοὺς ὁποίους ἀποφασίζει τὸ ἄτομο, παρακάμπτοντας τὴν ἐμπειρία τῆς ἐξάρτησης...».

άνθρώπου⁹² για αλλαγή τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν. Στὸν καμβᾶ τῆς ἱστορίας προσπαθεῖ νὰ κεντήσῃ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα τὴν ἰσοθεΐα του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ἐπιβίωση λαμβάνει μεγαλειώδεις διαστάσεις. Λέξεις ὅπως ἡ βελτίωση, ἡ πρόοδος, ἡ παραγωγή, ἡ ἀειφόρος ἀνάπτυξη κ.ἄ. ἔχουν σωτηριολογικὲς προεκτάσεις. Τὸ ζήτημα τῆς ἀθανασίας γίνεται τὸ ἐπίδικο θέμα καὶ τῆς ἱστορίας ἔκτοτε.

Ἡ ἔπαρση αὐτῆ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ αὐτοπεποίθησή του θὰ ἐκδηλωθεῖ καὶ στὶς σχέσεις, ἰδιαίτερώς στὴ σχέση του μὲ τὴ φύση. Στὴν ἀρχὴ θὰ περάσει ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς ὑπερτίμησης (εἰδωλολατρία) ἀλλὰ, προϊόντος τοῦ χρόνου, θὰ περάσουμε στὴν ἄμεση ὑποτίμησή της. Ἄρκεῖ κάποιος νὰ σκεφθεῖ πῶς συμπεριφέρεται ὁ ἄνθρωπος στὴ φύση: «Ἡ τεχνολογία ἐνισχύει ... τὴν ἐργαλειακὴ θεώρηση τῆς φύσης ὡς πρώτης ὕλης ποὺ μπορεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ διαμορφωθεῖ καὶ νὰ χειραγωγηθεῖ κατὰ βούληση»⁹³.

Ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα ἀνάλυση πιστεύουμε ὅτι ἔγινε ἐμφανὲς πῶς ἀνάμεσα «στὴν οὐσία» τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ τὴν «οὐσία τοῦ τεχνικοῦ» πνεύματος ὑπάρχει κάτι περισσότερο ἀπὸ μία ἀναλογία: ὑπάρχει μία ταύτιση. Ἡ καταγωγή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος ὡς στάσεως ζωῆς συμπίπτει μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἱστορίας ποὺ προέκυψε μὲ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα δὲν ἦταν στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Τὸ κτιστὸ ὅμως πλέον πάσχει καὶ συστενάζει καὶ ὀδυνᾶται, ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων τοῦ θανάτου. Οἱ εὐχὲς στὴν ἀκολουθία τῆς κατήχησης εἶναι ἐνδεικτικὲς. Ἀλλὰ τὸ κτιστὸ δὲν εἶναι κακὸ.

Τὸ ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι μία παρένθεση χωρὶς ὑπόσταση⁹⁴, ποὺ τὰ σχήματά της παράγουν⁹⁵, ποὺ «ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται»⁹⁶,

92. Βλ. Μοντερλάν, *Ὁ Καρδινάλιος τῆς Ἰσπανίας. Δράμα σὲ τρεῖς πράξεις*, μετάφρ. Π. Πρεβελάκης, ἐκδ. Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας, Ἀθήνα 1980, σ. 112.

93. Γ. Τσιαντῆς, «Ὁ ρόλος τῆς ἀρχαίας ὀντολογίας στὴ θεμελίωση τῶν ὁρίων τῆς σύγχρονης τεχνοεπιστήμης», στὸν ἰστότοπο *Πνευματικὴ ζωὴ καὶ φιλοσοφία*: <https://spiritualtradition.blogspot.com/2019/11/blog-post.html?m=0>.

94. Γ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ ἀπολύτρωση*, μετάφρ. Π. Πάλλης, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008. Πβ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια*, PG 4, 53A: «κακὸν ἀνυπόστατον».

95. *Κορ. Α'*, 7, 31: «παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου».

96. *Ἰω. Α'*, 5, 19.

πού «οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν»⁹⁷, αὐτὸ δὲν ἐπηρεάζει τὴν πίστη ὅτι: «κόσμου μὲν γὰρ ἡ κατασκευὴ καλή, τὸ δὲ ἐν αὐτῷ πολίτευμα φαῦλον»⁹⁸. Ἡ ἱερὴ ἱστορία δὲν ἔχει ξεφύγει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Θὰ ἔλθει ἡ στιγμή πού «ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω»⁹⁹. Τὸ ἄκτιστο δὲν βρῖσκεται σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ τὸ κτιστὸ ἀλλὰ σὲ διαλεκτικὴ σχέση μαζί του. Ἡ σχέση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν κτίση, ἀκόμη καὶ μετὰ ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα, συνεχίζει ἀδιάλειπτα: «τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς»¹⁰⁰. Ὁ Θεὸς «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι»¹⁰¹ καὶ «οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ... ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον»¹⁰².

Ὁ Θεὸς ὄχι μόνον ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἀλλὰ ἀνέτειλε καὶ τὸν Ἥλιον τῆς Δικαιοσύνης, τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον Του, «τὸ σεσιγημένον μυστήριον» ἀπὸ καταβολῆς κόσμου¹⁰³. Ὁ Υἱὸς «σὰρξ ἐγένετο»¹⁰⁴. «Μεταλαμβάνει τῆς ἐμῆς σαρκός, ἵνα ... τὴν σάρκα ἀθανατίσῃ»¹⁰⁵, ἂν καὶ σὲ πορνικὴ κατάσταση («Πόρνης ἐπεθύμει ὁ Θεός; Ναί, πόρνης· τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας λέγω») ¹⁰⁶. Ὁ Χριστὸς προσέλαβε τὸ κτιστὸ, ἀκόμη καὶ τὶς ἀδιάβλητες συνέπειες τῆς ἀμαρτίας «ἐπεὶ καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἐπέινησε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἠγωνίασε, καὶ ἐδάκρυσε, νόμῳ φύσεως»¹⁰⁷ ἀλλὰ, δὲν προσέλαβε τὴν ἀμαρτία, τὰ λεγόμενα «διαβλητὰ πάθη»¹⁰⁸. Ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι μέρος τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι μέρος ὀργανικὸ τῆς ἱστορίας, εἶναι «ἐκ τῶν ἄνω»¹⁰⁹. Προσλαμβάνει τὸ κτιστὸ χωρὶς τὸ φρόνημα τῆς ἀμαρτίας γιὰ νὰ τὸ ὀδηγήσει στὰ ἔσχατα («τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον

97. Ἐβρ. 13, 14.

98. Τατιανοῦ, *Πρὸς Ἑλληνας* 19, 4, ΒΕΠ 4, σ. 255.

99. Ἰω. 12, 31.

100. *Ματθ.* 5, 45.

101. *Τιμ.* Α', 2, 4.

102. Ἰω. 3, 16.

103. *Ρωμ.* 16, 25.

104. Ἰω. 1, 14.

105. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, θ', PG 36, 635.

106. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Πρὸς Εὐτρόπιον Β'*.

107. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, κζ', PG 36, 660.

108. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 409B.

109. Ἰω. 8, 23.

ἀθεράπευτον»¹¹⁰). Ὁ Χριστὸς γίνεται ἡ ὑψιστὴ κατάφαση τοῦ κτιστοῦ διὰ τῆς ἐσχατολογικῆς του μεταμορφώσεως ἀλλὰ ὄχι ἡ κατάρρηση τῆς ὕλης. Ὁ Χριστὸς δρᾷ μέσα στὴν ἱστορία, ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ τὸν Πατέρα («ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ μου...»)¹¹¹.

Αὐτὴν τὴν καινὴ ἐσχατολογικὴ πραγματικότητα φέρει ὁ Χριστὸς μέσα στὴν ἱστορία πού, ἂν καὶ κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ, δὲν θέλει τὴν ἐξαφάνιση, τὴν ἀπώλεια τοῦ κτιστοῦ. Ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς διαβεβαιώνει: «ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ»¹¹². Ἀπεναντίας προαναγγέλλει μὲ πολλὰς ἀφορμὰς τὴν ἐσχατολογικὴ μεταμόρφωση τοῦ κτιστοῦ μέσα ἀπὸ τὰ σημεῖα (θαύματα), τὰ ὁποῖα τελεῖ χωρὶς καμμία τεχνολογικὴ παρέμβαση (ἂν καὶ στὴν ἐποχὴ Του δὲν ὑπῆρχε φυσικὰ ἢ σύγχρονη ἐκδοχὴ τῆς τεχνολογίας), χωρὶς τὴ χρήση ἐπιστημονικῶν ἢ ἄλλων «μέσων» τῆς ἱστορίας ἢ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Σαρκώνεται ὄχι μόνον χωρὶς τὴ διαμεσολάβηση τεχνικῶν μέσων, ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ τὴ χρήση τοῦ φυσικοῦ τρόπου ἀναπαραγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἀνασταίνεται ὅπως καὶ ἐσαρκώθη διαμέσου Προσωπικῶν Σχέσεων. Ὁ Χριστὸς περπατᾷ στὰ κύματα, πολλαπλασιάζει τοὺς πέντε ἄρτους, θεραπεύει ἀσθενεῖς, ἐγείρει κατακοίτους, ἀνασταίνει νεκροὺς χωρὶς τὴ βοήθεια κάποιου τεχνολογίας. Ὅλη ἡ ἐπίγεια πορεία εἶναι ἕνας προάγγελος τῆς ὑπέρβασης τῶν ὁρίων τοῦ κτιστοῦ. Γιὰ τὸν Χριστό, ἐν Χριστῷ «Νενίκηται τῆς φύσεως οἱ ὄροι»¹¹³. «Ἐσφραγισμένου τοῦ μνήματος ἢ ζωῆ ἐκ τάφου ἀνέτειλας Χριστὲ ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ἐπέστης ἢ πάντων ἀνάστασις»¹¹⁴. Τὴν παθογένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀποδίδει στὴν ἁμαρτία: «Ἐγείρε ... καὶ περιπάτει ... μηκέτι ἁμάρτανε»¹¹⁵. Μολονότι «κατανοεῖ» τὶς ἀδιάβλητες συνέπειες τῆς ἁμαρτίας, ἐν τούτοις ὁ τρόπος παρέμβασης τοῦ Χριστοῦ φανερώνει μίαν ἄλλην τάξεως ζωῆ, χωρὶς τὴν παρέμβαση τῆς ὁποίας ἐπιστήμης ἢ τέχνης ἢ ἄλλης μεθόδου τοῦ κόσμου τούτου. Θεραπεύει διὰ τῆς σχέσεως καὶ τῆς κοινωνίας «ἐν τῷ ῥήματι αὐτοῦ»,

110. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἐπ. 101, PG 37, 181C.

111. Ἰω. 14, 20.

112. Ἰω. 6, 39.

113. Εἰρμὸς Θ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

114. Ἀπολυτίκιον τῆς Κυριακῆς τοῦ Ἀντίπασχα.

115. Ἰω. 5, 9, 14.

καθώς έχει γραφεί: «ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ»¹¹⁶, χωρίς νὰ μπεῖ σὲ καμμία προσπάθεια ἀπευθείας ἀλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν δομῶν.

Μὲ κάθε ἀφορμὴ προβάλλει ἕναν ἄλλο τρόπο λειτουργίας τοῦ κτιστοῦ, τὸν «ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ»¹¹⁷ ποὺ δὲν σχετίζεται μὲ τὸν τρόπο λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου τῆς μεταπτωτικῆς ἐποχῆς, τῆς ἱστορίας, ἐκείνον τῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεό. Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας ἡ θέση του ὅτι: «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος»¹¹⁸. Σὲ ἄλλη περίπτωση, ὅταν οἱ Ἀπόστολοι τοῦ προτείνουν νὰ φάει, λέγει ὅτι διαθέτει καὶ ἄλλου εἴδους τροφή: «ἐγὼ βρωσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε ... ἐμὸν βρωμά ἐστιν ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με»¹¹⁹. Ἡ τροφή καὶ οἱ ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων θὰ μπορούσαν νὰ ἱκανοποιῶνται ὅπως «τῶν πετεινῶν» ποὺ «οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν...»¹²⁰. «Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρωσιν τὴν ἀπολλυμένην ἀλλὰ τὴν βρωσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει»¹²¹. Ἀλλὰ καὶ στοὺς μακαρισμοὺς ὁ Χριστὸς μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι θὰ χορτασθοῦν «οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην»¹²².

Στὸ ἀπλοϊκὸ ἐρώτημα: «ἂν ὁ Χριστὸς ἐρχόταν σήμερα στὴ Γῆ, θὰ χρησιμοποιοῦσε τὴν τεχνολογία γιὰ νὰ κηρύξει τὸ Εὐαγγέλιο;», ἡ ἀπλοϊκὴ ἀπάντηση εἶναι: «μᾶλλον ὄχι». Ἀπὸ ὅσα ἤδη ἔχουν ἀναφερθεῖ, ὁ Χριστὸς ἐσαρκώθη καὶ ἔπαθε γιὰ τὴν ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τεχνολογικὸ ἀλλὰ σχέσεως ἢ μὴ μὲ τὸν Χριστό. Ἡ τεχνολογία δὲν χαρίζει ἀθανασία οὔτε καὶ τὴν προσδοκᾶ πέραν τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Ὁ Χριστὸς δὲν χρησιμοποίησε καλὰ-καλὰ οὔτε τὴν τεχνικότητα τῆς ἐποχῆς του, ποὺ ἦταν καὶ περισσότερο φιλικὴ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἂν ἦταν ἀπαραίτητο νὰ τὴν χρησιμοποιήσει, τότε τὸ πλήρωμα τῶν χρόνων ὑποθέτουμε ὅτι θὰ μεταφερόταν στὸ σήμερα.

Δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ αὐτὸ ποὺ ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος, ὅτι ἡ ὅλη κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου ἦταν προσιδασμένη ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ζεῖ «γυμνὸς τῇ ἀπλότητι καὶ ζωῇ τῇ ἀτέχνῳ

116. Ρωμ. 14, 11.

117. Μάρκ. 16, 12.

118. Λουκ. 4, 4.

119. Ἰω. 4, 32-34.

120. Ματθ. 6, 26.

121. Ἰω. 6, 27.

122. Ματθ. 5, 6.

καὶ δίχα παντὸς ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος»¹²³, «ἄφυλος»¹²⁴. Ἡ διέλευση ἀπὸ τὴν ἱστορία δὲν ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ βρεθεῖ ὁ ἄνθρωπος στὴν ἐσχατολογία. Ἡ τεχνικὴ πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση ἦταν περιττή. Οἱ τέχνες καὶ ἡ τεχνικὴ μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση εἶναι μία ἀναγκαία, ἀναγκαστικὴ συνθήκη γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως, ἀλλὰ καὶ ποῦ πλέον καὶ ταυτόχρονα παραπαίουν ἀνάμεσα στὴν ἐμπειρία τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ αὐτὸ ποῦ προαναφέραμε, ὅτι ἡ ἱστορία γίνεται τὸ πεδίο δράσης τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Τὸ τεχνικὸ πνεῦμα (ὡς ἡ ἁμαρτία) συνεχίζει νὰ χρησιμοποιοῦ αὐτὲς τὶς δυνατότητες, τὰ προπρωτικὰ χαρίσματα, γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐξόντωση τοῦ κτιστοῦ, τὸν πλήρη ἀφανισμό του. Στὴν ἀρχὴ ἡ μνήμη τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, παρὰ τὴν ἄρνησίν Του ἐκ μέρους τοῦ ἀρχέγονου ἀνθρώπου, ἦταν ἰσχυρὴ· ὅσο περνοῦν οἱ αἰῶνες φαίνεται ὡς νὰ ἐξασθενεῖ καὶ μέσα ἀπὸ ἐνδιαφέρουσες συγκυρίες φθάνουμε στοὺς Νεωτέρους Χρόνους, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του κυτταρικὴ σύλληψη στὴ σύγχρονη πυρηνικὴ του ἔκρηξη καὶ ἄνδρωση.

Τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ὡς στάση ζωῆς, ὅσο πορευόμεθα πρὸς τὰ ἔσχατα, τόσο θὰ γιγαντώνεται καὶ θὰ προωθεῖ καὶ τὴν ἐξάπλωση τῆς ἀποξένωσης. Ἡ ὑποδούλωση τοῦ κτιστοῦ ἀνὰ ἐποχὲς πραγματοποιεῖται μὲ διαφορετικοὺς τρόπους. Ἄς δοῦμε πῶς ἐξελίχθηκαν τὰ πράγματα στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐργασίας. Ἡ προπατορικὴ παράβαση, ὅπως ἐρμηνεύθηκε, ἐπέφερε ἀποξένωση/ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴ φύση καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ μεταπρωτικὴ ζωὴ λοιπὸν ξεκινᾷ ἔχοντας τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀλλοτρίωσης. Καὶ καθὼς ἐξελίσσεται ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία (μὲ τὴ θύραθεν ἔννοια), αὐτὴ ἡ ἀλλοτρίωση γεννᾷ διαρκῶς καινούργιες ἀποξενώσεις σὲ κάθε πεδίο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ἡ σύγχρονη ἀλλοτρίωση τοῦ ἐργάτη ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του¹²⁵. Αὐτὸ συνέβη μετὰ ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση καὶ τὴ μηχανοποίηση τῆς παραγωγῆς· π.χ. ὁ ἐργάτης ποῦ δουλεύει σὲ ἓνα ἐργοστάσιο ποῦ βγάζει βίδες δὲν

123. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΑΗ'*, *Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια*, β', PG 36, 336.

124. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων*, PG 44, 772A.

125. Κ. Πίττας, Ἡ. Κολοβός (ἐπιμ.), *Κὰρλ Μάρξ, Οἰκονομικὰ καὶ φιλοσοφικὰ χειρόγραφα 1844*, μετάφρ. Λ. Αποστόλης, ἐκδ. Μαξιστικὸ Βιβλιοπωλεῖο, Ἀθήνα 2012.

βλέπει ποτέ ποιό είναι τὸ τελικὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του, ἐπειδὴ δὲν ξέρει ποῦ θὰ χρησιμοποιηθεῖ ἢ βίδα... Μέχρι τότε, σὲ παλαιότερες μορφὲς παραγωγικῆς δραστηριότητας, κάτι τέτοιο δὲν συνέβαινε. Π.χ. ὁ ξυλουργὸς ποὺ κατασκεύαζε ἕνα τραπέζι, ἔβλεπε τὸ τελικὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του ἐπειδὴ τὸ ἔφτιαχνε συνολικά, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος. Ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση προκάλεσε μία διάσπαση αὐτῆς τῆς «ἐνότητας» τῆς ἐργασίας, διότι ἡ μαζικὴ παραγωγή ἀπαιτεῖ ταχύτητα, ὁπότε δὲν ἦταν δυνατὸν αὐτὴ ἡ μαζικὴ παραγωγή νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὸν ξυλουργὸ ποὺ φτιάχνει ἕνα τραπέζι μόνος του, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος. Πλέον ὁ ἐργάτης παράγει ἐξαρτήματα, μέρη, ὅχι ὅλον· δὲν ἔχει καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου. Στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ δὲν ἔχει οὔτε τὴν εἰκόνα τοῦ μέρους, εἶναι ἐντελῶς περιττός. Οἱ μηχανές, τὰ ρομπότ, μποροῦν νὰ τὸν ἀντικαθιστοῦν. Ἦδη ἡ λειτουργία τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ εἶναι ἀκατανόητη¹²⁶.

Ἡ τεχνολογία ἐπομένως προωθεῖ τὴ διάσπαση τῆς ἐνότητας, διαιωνίζοντας τὴν ἀλλοτρίωση καὶ ἐπεκτείνοντάς τιν σὲ ὅλα τὰ πεδία. Φαίνεται πῶς κάθε τεχνολογικὴ ἐξέλιξη εἶναι ἕνα βῆμα πρὸς τὴν ἀλλοτρίωση, ἕνα βῆμα ὄλο καὶ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό. Ἄρα τὸ πρόβλημα ξεκινᾷ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ διάσπαση τῆς ἀρχικῆς ἐνότητας ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο, τὸν Θεὸ καὶ τὴν κτίση. Συνεπῶς, ἡ ὅποια λύση στὸν τρόπο ἀντιμετώπισης τῆς ἱστορίας καὶ τῶν τεχνῶν ἔγκειται στὴν ἀποκατάσταση αὐτῆς τῆς τραυματισμένης ἐνότητας.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, πρέπει νὰ κατανοήσουμε ὅτι ἡ τεχνολογία εἶναι μέρος τῆς ἱστορίας καὶ ὅτι τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ταυτίζεται μὲ τὴν ἑναρξη τῆς πτώσεως. Ἐπομένως, ἡ ἀπευθείας ἀπάντηση καὶ λύση στὸ ζήτημα τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς χρήσεως τῆς τεχνολογίας συγγέει ἀκόμη περισσότερο τὸ ζήτημα, ὅταν ἀναζητεῖται ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Μὲ ἄλλα λόγια, ἀντὶ νὰ ἀντιμετωπίσουμε συνολικά καὶ σφαιρικά τὸ πρόβλημα τῆς τεχνολογίας, καὶ κυρίως τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, ὡς ἐνὸς κοσμοειδώλου ποὺ θέλει νὰ ἀντικαταστήσει τὸν Θεό, ἀσχολούμαστε μὲ τὴν οὐδετερότητα ἢ μὴ τοῦ τεχνολογικοῦ προϊόντος. Ἔτσι ἐστιάζουμε π.χ. στὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια, ὑποστηρίζοντας ὅτι μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται μόνο γιὰ καλοῦς σκοπούς,

126. Y. N. Harari, *21 Lessons for the 21st Century*, ἑλληνικὴ ἔκδοση: *21 μαθήματα γιὰ τὸν 21ο αἰῶνα*, μετάφρ. Μιχ. Λαλιώτης, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2018, σ. 26.

ὄχι γιὰ νὰ καταστρέφει, παραβλέποντας ὅμως τὴ λειτουργία τῶν ἐργοστασίων ποὺ χρησιμοποιοῦν συμβατικές μορφές ἐνέργειας (λιγνίτη, ἄνθρακα, πετρέλαιο κ.ἄ.). Εἶναι ἐπίσης ἀξιοπρόσεκτο ὅτι, ἀκόμη κι ὅταν χρησιμοποιεῖται γιὰ «καλὸ σκοπὸ», ἢ σύγχρονη τοῦλάχιστον τεχνολογία παράγει ἴση ποσότητα κακοῦ, ἂν ὄχι καὶ μεγαλύτερη. Τὰ ἐργοστάσια λ.χ. εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης παράγουν στερεὰ καὶ ὑγρὰ ἀπόβλητα καὶ ἐκλύουν διοξειδίου τοῦ ἄνθρακα. Ἐπομένως, ἀκόμη κι ὅταν τὸ τεχνολογικὸ προϊόν εἶναι «καλὸ» γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἢ βλάβη ποὺ ἔχει προκληθεῖ κατὰ τὴν παραγωγή του δὲν εἶναι ἀμελητέα καὶ – τὸ χειρότερο– σταδιακὰ ἔχει ἀρνητικές ἐπιπτώσεις καὶ στὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴν καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος. Δὲν θὰ ἦταν ἴσως ὑπερβολὴ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι ἐν τέλει δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως «καλὴ» χρῆση τῆς τεχνολογίας. Τὸ πιὸ ἐντυπωσιακὸ παράδειγμα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καὶ εὐκόλη διαπίστωση ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένα φάρμακο, ὅσο θεραπευτικὸ κι ἂν εἶναι, χωρὶς παρενέργειες.

Μᾶλλον, θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχθοῦμε ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς τεχνολογίας, ποὺ ἐνυπάρχει στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιλυθεῖ ἐντὸς τῆς ἱστορίας παρὰ μόνον στὰ ἔσχατα. Ὡστόσο μέσα στὴν ἱστορία ὑπάρχει μία προσωρινὴ πρόγερση τῆς λύσεως, μόνον ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τῆς μετανοίας. Ὁ Χριστὸς ἰδρύει τὴν Ἐκκλησία, στὴν ὁποία ὁ εἰσερχόμενος ἄνθρωπος ἀποκτᾷ νέα ταυτότητα. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ καὶ ἡ «ἐν ἁμαρτίαις»¹²⁷ μολυνθεῖσα ἐλευθερία ἐκκεντρίζεται ἀσκητικῶς ἐν Χριστῷ. Ὁ μόνος τρόπος ὥστε οἱ δεξιότητες τοῦ ἀνθρώπου καὶ οἱ τέχνες νὰ μὴν γίνουιν φορεῖς τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, τῆς ἁμαρτίας, εἶναι νὰ ἐκκλησιαστικοποιηθοῦν, νὰ τεθοῦν σὲ ὅρια διὰ τοῦ ἀσκητικοῦ ἥθους. Ἡ Ἐκκλησία ἔρχεται καὶ ἀποκαταθιστᾷ τὴ διασπασμένη ἐνότητα, γι' αὐτὸ ὁ ἅγιος ζεῖ ὄχι μόνον ὅτι ἔζησε ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση ἀλλὰ κάτι πολὺ περισσότερο· ἡ Ἐκκλησία μᾶς δείχνει πῶς θὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει ἀποκαταστήσει τὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό, στὸ ἐδῶ καὶ στὸ τώρα στὴ σχέση του μὲ τὴ φύση, μὲ τὰ ζῶα καὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα τῆς δημιουργίας. Ἡ σχέση τῶν ἁγίων μὲ τὰ ζῶα¹²⁸ μᾶς δείχνει πῶς ἀποκαθίσταται ἡ ἐπικοινωνία. Ὁ Θεάνθρωπος

127. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς*, 3, 16.

128. Ἰ. Πόποβιτς, *Ὁσίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάροφ Βίος*, μετάφρ. Βασιλικὴ Νικολάκη, ἐκδ. Περιβόλι τῆς Παναγίας, 2001.

ἔδειξε τὴ σχετικότητά τους, τὴν κατ' οἰκονομίαν ἀναγκαιότητά τους. Ἡ προτεραιότητα τοῦ πιστοῦ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἐπιβίωση καὶ ἡ εὐδαιμονία ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία. Οἱ μάρτυρες θεώρησαν «τὸ ζῆν Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος»¹²⁹. Τοῦτο ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ κλασικὸς συγγραφέας Φ. Ντοστογιέφσκυ στὸ ἔργο *Ἀδελφοὶ Καραμάζωφ* στὸν πρόσωπο τοῦ μεγάλου Ἱεροεξεταστή: «μὰ δὲν θέλησες νὰ στερήσεις τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὴν ἐλευθερία του, κι ἀρνήθηκες, κρίνοντας πὼς ἡ ἐλευθερία ἦταν κάτι ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν ὑποταγὴ ποὺ ἀγοράζεται μὲ ψωμιὰ ... ἀλλὰ [συνεχίζει] στὸ ὄνομα τοῦ ἄρτου τὸ πνεῦμα τῆς Γῆς θὰ ἐξεγερθεῖ ἐναντίον σου ... αἰῶνες θὰ περάσουν καὶ ἡ ἀνθρωπότητα θὰ διακηρύσσει ... ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐγκλήματα ... παρὰ μόνο πεινασμένοι». Ἡ τεχνολογία δεσμεύει τὴν ἐλευθερία, ἐνῶ γιὰ τὸν Θεὸ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ τὴ συνάντηση μὲ τὸν Θεό. Ἡ ζωὴ τῆς ἐπιβίωσης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτοσκοπός.

Νομίζουμε ὅτι ἔγινε σαφὲς ὅτι ὁ λόγος περὶ τεχνικῆς ἀναφέρεται στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, ὅπως καὶ ὁ λόγος περὶ προπατορικῆς ἀμαρτηματικῆς εἶναι λόγος περὶ τοῦ τί ἐστὶν ἄνθρωπος. Δὲν μπορεῖ νὰ κατανοήσει κανεὶς αὐτὰ τὰ φαινόμενα οὔτε τίς συνέπειές των, ἂν δὲν τὰ δεῖ σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὸ θεῖο. Τὸ ἐρώτημα περὶ ἀνθρώπου εἶναι ἀπολύτως συνυφασμένο μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ὑπάρχει δυνατότητα παράκαμψης. Στὴν Παρμενίδεια θέση ὅτι τὸ ὄν («ἐόν») «ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν»¹³⁰, ἡ ἀπάντηση σχετικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο εἶναι: οὐκ ἔστιν. Τὸ ἔστιν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τρόπον τινὰ «δανεικό»¹³¹, θὰ μπορούσε καὶ νὰ μὴν εἶχε ὑπάρξει. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐρχομὸς καὶ ἡ παραμονὴ του στὴν ὑπαρξὴ, ἢ μὴ ἐπιστροφὴ «στὸ ἀσύλληπτον Μηδὲν τῆς ἀνυπαρξίας» ὀφείλεται στὸ ὅτι ὁ Θεὸς συγγρατεῖ τὴν δημιουργία πάντοτε, ἐννοεῖται ἀκόμη καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση¹³². Ἐν τέλει ὁ λόγος περὶ ἀνθρώπου στὴ θεολογία, ἢ ἀνθρωπολογία, δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ἐρήμην τῆς κοσμολογίας, χωρὶς τὴν Χριστολογία καὶ κυρίως ἄνευ τῆς Ἑσχατολογίας, χωρὶς δηλαδὴ

129. Φιλ. 1, 21.

130. Παρμενίδου, *Περὶ φύσεως*, ἀπ. 6: «ἔστι γὰρ εἶναι./ μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν» βλ. καὶ ἀπ. 8, στ. 30-31.

131. «... γνοὺς ἑαυτὸν ἔχοντα τὸ εἶναι δεδανεισμένον», Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ Ἡμῶν*, PG 90, 893.

132. Ν. Νησιώτης, *Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν γνωσιολογίαν*, ἐκδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1975, σ. 136.

νά λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὸν ἄνθρωπο «ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ»¹³³, τὸν ἄνθρωπο ὅπως θὰ εἶναι στὰ ἔσχατα. Ἡ ὄντολογικὴ βία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὴ σχέση του, τὴν κοινωνία του μὲ τὸν αἰώνιο Θεὸ καὶ ὄχι φυσικὰ στὴν ἀποσύνδεσή του ἀπὸ Ἐκεῖνον. Καὶ αὐτὴ ἄλλωστε εἶναι ἡ αἰτία ποὺ ὁ λόγος περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἶναι στὴν οὐσία λόγος περὶ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοτρόπως ἀποκτᾶ ὄντολογικὴ ὑπόσταση ὁ ἄνθρωπος.

Ὁμοίως καὶ ἡ προσέγγιση τοῦ τεχνικοῦ φαινομένου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σφαιρικὴ ἐρήμην τῆς θεολογίας. Ἡ φιλοσοφικὴ τάση γιὰ στεγανοποίηση τῶν φαινομένων καὶ τῶν πτυχῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ποὺ ἐμφανίσθηκε κατὰ τοὺς Νεωτέρους Χρόνους, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία διχοτομοῦνται τὰ πάντα, ὅπως π.χ. ὁ ἀνθρώπινος βίος σὲ ἰδιωτικὸ καὶ δημόσιο, ἀπότοκο μιᾶς παλαιότερης διχοτόμησης τοῦ «κόσμου» σὲ φυσικὸ καὶ ὑπερφυσικό¹³⁴, ἔχουν ὁδηγήσει σὲ ἀδιέξοδο. Ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀμφισβητεῖται ἡ εἰδίκευση καὶ ἡ γνώση θεωρεῖται πλέον ὅτι εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς διεπιστημονικῆς προσέγγισης, ἔρευνας καὶ συνεργασίας. Τὰ φαινόμενα εἶναι πολυπαραγοντικά, καθὼς καὶ τὸ ἴδιο τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς, καὶ ὄχι περιοχὲς ἐρημητικὰ κλειστὲς καὶ ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὸν περιβάλλοντα χῶρο καὶ κόσμος, τὸν θεῖο. Μπορεῖ ἡ ἀναφορὰ στὴ δυναμικὴ ποὺ ἀναπτύσσεται μὲ τὸ πέταγμα τῆς πεταλούδας («σύνδρομο πεταλούδας», θεωρία τοῦ χάους, κβαντικὴ θεωρία τοῦ Ἐντουαρντ Λόρεντζ¹³⁵) νὰ εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο μεταφορικὴ καὶ ποιητικὴ καὶ ἴσως ὄχι ρεαλιστικὴ γιὰ κάποιους, ὅμως αὐτὸ δὲν μειώνει τὸν συμβολισμὸ τοῦ παραδείγματος, ὅτι τὸ σύμπαν δὲν εἶναι ἓνα σύστημα ἐντελῶς ἀκαμπτο καὶ ἀκίνητο, ἀλλὰ ἓνα σύστημα μεταβλητό, εὐαίσθητων ἀλληλεξαρτήσεων.

133. Ἰω. 6, 40.

134. Πλάτωνος *Πολιτεία*, 514a-521b. Σύμφωνα μὲ τὴν θεωρία τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνα, ὁ κόσμος μας εἶναι διχασμένος. Ἀφ' ἑνὸς ὑπάρχει ἡ ἀσαφὴς καὶ μεταβαλλόμενη πραγματικότητα τῆς καθημερινῆς μας ἐμπειρίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο σύμπαν τῶν αἰώνιων Ἰδεῶν. Ὁ αἰσθητός, ὁ φυσικὸς κόσμος (τῆς δόξας) διακρίνεται ἀπὸ τὸν ὑπεραισθητό, τὸν ὑπερφυσικὸ κόσμο τῆς νόησης καὶ τῆς ἀληθείας.

135. Ὁ Edward Lorenz ἦταν Ἀμερικανὸς μετεωρολόγος ποὺ ἀνέπτυξε τὴ λεγόμενη «θεωρία τοῦ χάους» καὶ εἰσήγαγε τὸν ὄρο: «τὸ σύνδρομο τῆς πεταλούδας». Βλ. St. H. Kellert, *In the Wake of Chaos: Unpredictable Order in Dynamical Systems*, University of Chicago Press, Chicago 1993, σ. 32· Ch. Werndl, "What are the New Implications of Chaos for Unpredictability?", *The British Journal for the Philosophy of Science* τ. 60, 1 (2009), σσ. 195-220.

Τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ὡς στάσης ζωῆς συμπίπτει μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς προπατορικῆς παραβάσεως. Ὅσο περισσότερο τοποθετεῖται στὸ φῶς τῶν ἐσχάτων τόσο καὶ θὰ κατανοεῖται περισσότερο ἢ ταύτισή του. Ἡ ἱστορία ἄρχισε μὲ μία ἔνταση, ἢ ὁποῖα πλέον θὰ τὴν ἀκολουθεῖ ἕως τὰ ἔσχατα. Ὁ Χριστὸς δοκίμασε αὐτὴν τὴν ἔνταση ἀλλὰ καὶ ὁ πιστὸς θὰ δοκιμάζει τὴν ἴδια: «ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξεται»¹³⁶. Μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση καὶ «ἕως ἐσχάτων»¹³⁷ πλέον θὰ ὑπάρχει μία πάλη μόνιμη, μία ἀντινομία, πὸν τελεσίδικα θὰ λήξει μὲ τὴν Δευτέρα Παρουσία¹³⁸. Μέχρι τότε τὸ τεχνικὸ πνεῦμα θὰ ἀπλώνεται παντοῦ ὡς ἄλλος θεός, πὸν δὲν ἔχει ἀπλῶς τάσεις μεταφυσικῆς ἀλλὰ ἔχει φθάσει νὰ συμπεριφέρεται ὡς θεός.

Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὠθεῖ τὸν καθένα νὰ φαντασιώνεται ὅτι μπορεῖ «νὰ μὴ λείπει ἀπὸ ἐκεῖ πὸν συμβαίνουν ὅλα» («φόβος τῆς ἀπουσίας», ἢ FOMO ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ τῶν λέξεων: “*fear of missing out*”¹³⁹). «Πόσες φορὲς δὲν στείλατε μήνυμα ἐνῶ ὀδηγούσατε ἢ μιλούσατε μὲ ἕναν φίλο σας; Πόσες φορὲς δὲν διακόψατε μία κλήση γιὰ νὰ πάρετε μία ἄλλη, ἀκόμη κι ἂν δὲν γνωρίζατε ποιὸς ἦταν στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς γραμμῆς; Ἡ μήπως δὲν ἔχει τύχει κάποια στιγμή νὰ τσεκάρετε τὸν λογαριασμὸ κάποιου μέσου κοινωνικῆς δικτύωσης, ὅταν εἴστε ἔξω, ἀπὸ φόβο μήπως ἐκεῖ “μέσα” συμβαίνει κάτι πιὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ αὐτὸ πὸν ζεῖτε ἐκείνη τὴ στιγμή;»¹⁴⁰. Ἀλλὰ τὸ γεγονός «νὰ περιμένεις ὅλη νύχτα ὅμως τὸ ἐπόμενο “*status update*”, ἢ νὰ διακόπτεις μία πρόσωπο μὲ πρόσωπο ἐπαφῆ μὲ κάποιον προκειμένου νὰ σιγουρευτεῖς ὅτι κάποιον ἄλλοῦ δὲν συμβαίνει τίποτε καλύτερο, δὲν βοηθᾷει στὸ κτίσιμο οὐσιαστικῶν σχέσεων, βυθίζει βαθύτερα στὴν ἀπόγνωση τῆς μοναξιάς»¹⁴¹. Κυρίως ὅμως ὑποδηλώνει τὸ ἀνικανοποίητο στὴν ἔμφυτη δίψα γιὰ ἀθανασία πὸν δὲν μπορεῖ νὰ ἰκανοποιηθεῖ μέσα ἀπὸ τὴν τεχνολογία.

136. Ἰω. 16, 33.

137. Πράξ. 1, 8.

138. Γ. Φλορόφσκυ, *Τὸ σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 1999, σ. 126.

139. Ὁ ὅρος “Fear of Missing Out” (FOMO) εἰσήχθη γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν δρ. Dan Herman, “Introducing short-term brands: A new branding tool for a new consumer reality”, *Journal of Brand Management*, τ. 7 (2000), σσ. 330–340.

140. Ἰω. Κωσταρέλλα, «Δικτυωμένοι ἢ στὰ δίχτυα;» στὴν ἱστοσελίδα: <https://xronos-kozanis.gr/diktyomenoi-i-sta-dichtya/>.

141. Ἰω. Κωσταρέλλα, «Δικτυωμένοι ἢ στὰ δίχτυα;», ὀ.π.

Ἡ αἴσθησις τοῦ *homo technologicus* ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι παντοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἀπομεινάρι τῆς κλήσεως τοῦ Θεοῦ γιὰ θέωση χωρὶς τὸν Θεό, διὰ τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀπορρίπτει τὴν ἱστορία, ἀλλὰ τὴν προσλαμβάνει γιὰ νὰ τὴ μεταμορφώσει. Καὶ τὴν μεταμορφώνει ὄχι μὲ ὅσα λέγει –ἢ μὲ ὅσα κάνει– ἀλλὰ μὲ αὐτὸ ποὺ εἶναι¹⁴²· καὶ τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός. Αὐτός «νενίκηκε τὸν κόσμον»¹⁴³ καὶ «τὰ ἐλλείποντα»¹⁴⁴ ἀναπληροῖ.

Ἡ ἄρνησις τοῦ δεδομένου τῆς κτιστότητας δὲν ὀδηγεῖ στὴν ὑπέρβαση τῶν ὁρίων διὰ τῆς τεχνολογίας, ἀλλὰ σὲ ἓνα ἀνερμάτιστο ριζικὸ ἀποεντοπισμὸ, σὲ ἓναν ἀ-τοπικὸ τρόπο ὑπαρξῆς. Ἡ τεχνολογία ἐν τέλει εἶναι ἀπόδραση καὶ φυγὴ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς κτιστότητας χωρὶς τὸν Θεό, εἶναι ἀπόδραση ἀπὸ τὴ ζωὴ ὡς σχέση διὰ τῆς ὑπερδραστηριότητος, ἀλλὰ ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ ἀθανασία ποὺ ὑπόσχεται εἶναι ἀνέφικτες.

SUMMARY

Original Sin and technical spirit

By Alexandros Katsiaras,
Editorial Director of Theologia

If we accept that the religious phenomenon is embodied within the very existence of man and, at the same time, affects human life as a whole, then, in an unconceivable way, it underlies the way we perceive reality, life, and God. If, on the other hand, we accept that technology consists of the so-called technical spirit, as an attitude towards life, that produces the technological product, then it is impossible, as an attitude towards life, to have nothing to do with the relations between man and God.

142. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, στὸν συλλογικὸ τόμ.: *Θεολογία καὶ Ψυχιατρικὴ σὲ διάλογο*, Πρακτικὰ Ἡμερίδας, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 1999, σ. 152.

143. Ἰω. 16, 33.

144. Στὴν Εὐχὴ ἐπὶ Χειροτονία.

Given the above, we attempted to trace a possible relation between technical spirit and Original Sin. From our analysis derives that Original Sin and technical spirit are identical as far as their essence is concerned. From a theological point of view, an intermediary period between creation and eschatology was introduced through Original Sin, as an attitude towards life. This period was not in the divine plan and, due to human freedom, man experienced good and evil; according to the theological teaching of the Church, all the original gifts of man, though distorted, are used now for his survival until the end of time.

Nevertheless, the Incarnation brings to the present time how man will be in his restored state. If man participates in the reality of the Church, he will foretaste, as far as possible, this future state.